

A MEZŐGAZDASÁG ÁLTAL IGÉNYELT SPECIÁLIS POLGÁRI JOGI NORMÁK BEVITELE AZ ÚJ PTK-BA

PRUGBERGER TAMÁS*

1. A témafelvetés indoka

Úgy tűnik, hogy a Ptk. kodifikációs főbizottságban – álláspontom szerint helyesen – az az álláspont vált uralkodóvá, mely szerint az újonnan megalkotandó Ptk. a szűkebben vett klasszikus magánjogi és magánjogi intézményeken kívül korábban a Kt. által szabályozott ún. kereskedelmi ügyleteket is részletekbe menően rendezné, a kereskedelmi cégekre vonatkozó előírásokat – ide értve a gazdasági társaságokra vonatkozókat is – pedig keretjellegűen tartalmazná, a részletes szabályokat pedig a Gazdasági Társasági Törvényre (továbbiakban: társasági törvény) bízna. Úgy tűnik, uralkodóvá vált az az álláspont is, miszerint a szolgálati szerződésen belül az ún. szabad szolgálati szerződésről részletesen a Ptk. szólna, míg az ún. függő munkát rendező munkaszerződés, vagyis a kötött szolgálati szerződés részleteit továbbra is a Munka Törvénykönyve szabályozná.¹

Van olyan álláspont – külföldön és belföldön egyaránt, amely a svájci kötelmi törvényhez hasonlóan felvenné a kötelmi jognak az egyes szerződéseket szabályozó különös részébe a tarifaszerződést is.² Ezzel az állásponttal is meszszerűen egyetértek, miként azzal is, hogy a gazdaságban használatos olyan, több alapszerződési típusból összeálló szerződésekre az új Ptk. csak utaljon és a részletes jogi rendezést speciális törvényekre bízza.

* DR: PRUGBERGER TAMÁS

egyetemi tanár

Miskolci Egyetem ÁJK, Munkajogi és Agrárjogi Tanszék

3515 Miskolc-Egyetemváros

A tanulmány a 025034. nyilvántartási számú OTKA pályázat kutatási programja keretén belül készült.

¹ Vö. Radnay József: A Ptk. és a munkajog kapcsolata, különös tekintettel a magyar jogra. In: Polgári jogi kodifikáció (továbbiakban: Pjk.) 1999/1. sz. 9-14. o.; Kisfaludy András: Külföldi jogtudósok a Ptk.-kodifikációról. In: Pjk. 1999/2. sz. 20. o.; Kiss György: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni munkaszerződésre. In: Pjk. 2000/1. sz. 3-16. o.; Prugberger Tamás: L. a 2. sz. jegyzet.

² Prugberger Tamás: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni és a kollektív munkaszerződésre. In: Pjk. 2000/2. sz. 19-26. o.; Prof. Harkop (Hollandia) In: Kisfaludy 1. sz. jegyzetben hivatkozott mű. 20. o.

Ebbe a gondolatmenetbe illeszkedik be a mezőgazdaság, amellyel kapcsolatos termőföld-, erdő-, vad- és halgazdasági tulajdoni-használati, valamint termelési-gazdálkodási és termékforgalmazási viszonyok, továbbá a termék minőségvédelemmel és nem utolsósorban a termék piacfelügyeletével, a növény- és állategészségüggyel kapcsolatos kérdések rendezése részben a polgári jog, részben pedig a közigazgatási jog részét képezik. Ez így volt már az Ókorban is. Nem véletlenül vélekedett úgy a múlt század egyik legkiemelkedőbb romanistája, Theodor Mommsen, valamint neves jogszociológusa, Max Weber úgy, hogy a paraszti viszonyok alakították ki mind a római magánjogot, mind pedig a római közjogot.³ Ez vonatkoztatható a magyar civilisztikára is, hiszen az ági öröklés – amely még ma is él – a falusi életviszonyokban gyökerezik.⁴

Az agrárium jogi szabályozás magán és közjogi vetületű egyaránt. A magánjog szabályozza a termőföld- és erdőtulajdoni, valamint a használati viszonyokat, továbbá mindezek öröklését, valamint a földforgalmat. Ugyancsak a magánjog rendezi a mezőgazdasági termékforgalommal kapcsolatos szerződéseket. Csakhogy a termőföld és az erdő korlátozott mértékben áll rendelkezésre. Ezért szakszerűtlen használata, a rajta történő rablógazdálkodás könnyen kimerítheti termőerejét. Túlkemizálással részben a talaj termőképességét lehet tönkretenni, továbbá a termőtalajt és a talajvizet el lehet szennyezni. Rablógazdálkodásos erdőirtással az ökológiai egyensúly borítható fel. A termőtalajt nem köti meg semmi, ezen kívül komoly légszennyeződés állhat elő. A szakszerűtlen vadászat és halászat, valamint vad- és halgazdálkodás az állomány egészséges egyensúlyösszetételét veszélyeztetheti, ami végső soron a vad- és halállomány kipusztulásához vezethet el.

Ezen kívül a mezőgazdasági termék feldolgozatlanul nyers élelmiszer, feldolgozva pedig gyárilag előállított és tartósított élelmiszer. Tekintettel arra, hogy nyers állapotban gyorsan romlik, a nevelt állat minősége a megfelelő határidőt meghaladó hizlalás mellett túlsúlyossá válik és így veszít minőségi értékéből, ezért a mezőgazdasági termékkeladásra, termékszállításra és értékesítésre speciális szabályok alakultak ki a történelem folyamán. Ezen túlmenően igen lényeges mind a vetőmagvak és szaporítóanyagok minőségének a minőségi termelés biztosítása érdekében történő megőrzése, valamint a már meglévő és hasznosított növényfajták javítása, ami kialakította a fajtanemesítés és a fajtaoltalom speciális szabályait. Az agrárjognak ezek a speciális szabályai, amelyeket a nyugat-

³ Mensen, T.: *Lex agraria*, 87. o. (átvéve a forrás Max Webertől); Weber, M.: *Die römische Agrargeschichte in ihrer Bedeutung für Staats- und Privatrecht*. In: Max Weber: *Gesamtausgabe* 2. Band J. C. B. (Paul Siebeck) Verlag, Tübingen, 1986. 101-352.o.

⁴ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1958. Miniszteri indoklás a 608-618. §§-okhoz.

európai államok a mezőgazdasági farmrendtartásokban, termőföldforgalmi törvényekben, erdő- és vadgazdálkodási, halászati, valamint borászati törvényekben, nem utolsó sorban pedig a szakszerű mezőgazdasági tevékenységet előíró ún. „agrominimumtörvényekben” szabályoznak, alapjukat tekintve polgári jogiak, számos közigazgatási előírással teletűzdelve.

A nyugat-európai államokban – így Franciaországban, Olaszországban és Németországban, a Code Civil, ILLETVE a Codice Civile általános civiljogi előírásait specializálják agrárorientált szabályok, főleg civiljogi eszközökkel, bár megtalálhatók szép számmal közigazgatási jogi eszközök is. A skandináv államokban és az angolszász területen ezzel szemben a polgári jogot még mindig a bírói gyakorlat által kialakított és folyamatosan fejlesztett szokásjog rendezi, amelyekre a speciális agrárjogi szabályok tételesjogi úton az írott jog által épülnek rá.⁵ Magyarországon a mezőgazdaságot érintő speciális polgári jogi normák részben igen hézagosak, részben pedig olyanok, amelyek az EU normarendszerével ellentétesek. Az előbbire eklatáns példa a mezőgazdasági farmöröklés, míg az utóbbira a termőföldtulajdonra-, használatra- és szerzésre vonatkozó szabályozás.⁶ Részben ez, részben pedig az a tény indokolja, hogy az új magyar Ptk. legalább is keretjellegűen fogja át a mezőgazdasággal kapcsolatos tulajdonjogi, használati, öröklési és kötelmi viszonyokat, hogy Magyarország földrajzi fekvésénél és talajadottságánál fogva mindig is elsősorban agrárország volt és most is a lakosság egy jelentős része agrártevékenységből él meg. Emellett az EU-nak a vidékfejlesztéssel összefüggő agrárjogi koncepciójában is – amelyet az AGENDA 2000 fogalmaz meg⁷ – jelentős eszköztár a polgári jogi intézményrendszer. Mindez amellet szól, hogy a jelenleginél sokkal konzisztensebb módon kell az új Ptk-nak az agrárviszonyokat lereagálnia, átfogva annak minden civiljogilag releváns területét. A továbbiakban ennek megválaszolására teszünk javaslati jelleggel kísérletet. A feldolgozás során a Ptk. hatályos rendszerét követjük.

⁵ Stdanek, Imrik: Die Landwirtschaft in Ost – und West. Umler Stuttgart, 1973.; Winkler, Wolfgang: Die Ausführung des Agrarstrukturrecht in der E. G. und in der BRD III. Cong. Del Diritto Agrario, Camerino. 1988; Fodor – Mikó – Prugberger: Agrárjog I. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999. 81-117. o.

⁶ L. az előbbi jegyzetet

⁷ XX. Europees Congres Agrarisch Recht, Amsterdam. Vereniging von Agrarisch Recht. CEDR/DGAR. Amsterdam, RL: 1999.

2. A személyek joga és az agráriumban érintett természetes és jogi személyeknek a Ptk-beli helye

A hatályos Ptk. II. része szabályozza a személyek jogát. Függetlenül attól, hogy ez a joganyag az új Ptk. rendszerében hová kerül, minden valószínűség szerint együtt marad, legfeljebb kiegészül a szerzői- és a szabadalmi jognak a szerzőt, valamint a szabadalmast megillető személyiségi jogi részével. Ezért a személyek jogának az agráriumot érintő kérdéseit a maguk egységében indokolt itt kifejteni. A Ptk-nak a személyiségi jogot érintő Második Részének az I. Címe a természetes személyekkel, míg a Harmadik Címe a jogis személyekkel foglalkozik. Megítélésem szerint a jogi személyeket tárgyaló Címet indokolt lenne a jelenlegi V. fejezet továbbépítésével absztrahálni oly módon, hogy az a költségvetési intézményeket, valamint a nem gazdálkodó és a gazdálkodó „magánszférába” tartozó jogi személyiségű szervezeteket a jogi személy kritériumai szerint egyaránt átfogja. Ezen túlmenően pedig a jelenlegi VI. fejezet gyökeres átalakításával annak az 1. címében az egyesületet, azon belül is az egyik alcímében az egyesületre vonatkozó általános szabályokat, míg a második alcímében a pártokra és a társadalmi szervezetekre, a harmadikban az érdekvédelmi szervezetekre, úgymint a szakszervezetekre, munkáltatói szövetségekre, a szövetkezetek szövetségeire, valamint a terméktanácsokra vonatkozó szabályokat kellene felvenni. (A terméktanácsokra mezőgazdasági jelentőségük miatt még visszatérek). A 2. Címében volna indokolt a cégjogot keretjellegűen rendezni, ahol az első alcím jogi személyiséggel nem rendelkező társas cégekről, mint quasi jogi személyekről, azaz perképeséssel rendelkező cégekről szólna, míg a második alcím rendelkezne ugyancsak keretjellegűen a jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társaságokról, ide értve a szövetkezeteket is. Egy további cím beszélne – már konkrétan – az alapítványokról, azok köz- és magánalapítványi formáiról, ahol mind a két forma az agrárfinanszírozás szempontjából jelentőséggel bírhat.

Ha az új Ptk-ban mindez keretjellegűen kerülne szabályozásra – amelyre viszont minimumregulációként feltétlenül szükség van –, akkor minderről háttérjogi szabályozást kell alkotni, mégpedig törvényi formában. E háttér jogi szabály, illetve az új Ptk-ba kerülés témaköréből itt csak az agrárium szempontjából adekvatan és inadekvatan jelentős intézményeket emelném ki. Az első, a terméktanács intézménye. A terméktanácsok részletes jogi szabályozását az Agrárpiaci Rendtartásról szóló 1993:VI. tv. tartalmazza. A terméktanács a tv. értelmében egyesületként működik. Az egyes mezőgazdasági termékféleségeknek külön terméktanácsaik vannak, amelyek tagként magukba foglalják az adott termékféleség termelésében, forgalmazásában és fogyasztásában-felhasználásában érdekelt farmgazdaságokat, termékfeldolgozó cégeket, illetve mindkét csoport érdekvédelmi szervezeteit – ide értve a beszerző, értékesítő és kiszolgáló

feldolgozó agrárszövetkezeteket is, valamint a fogyasztói érdekvédelmi szövetségeket. Az egyes terméktanácsokon belül a tagok többségi szavazással saját közgyűlésükön megállapodnak azokban a mennyiségi-, minőségi- és árparaméterekben, amelyekkel tárgyalást kezdeményeznek az ún. „Tárcaközi Bizottsággal” vagy pedig e bizottságtól tárgyalási ajánlatot fogadnak el a fentiek tekintetében a bizottság által közölt paraméterek alapján. A Tárcaközi Bizottság elnöke a Mezőgazdasági, Élelmészügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium képviselője, míg két tagja közül az egyiket a Gazdasági Minisztérium, míg a másikat a Pénzügyminisztérium jelöli ki és delegálja. Terméktanácsként az az érdekvédelmi szervezet működhet, amelyet a Tárcaközi Bizottság ilyenként ismer el az adott termékcsoporthoz, illetve termékpálya normáinak jellege alapján. Ez az elismerés e normáknak utóbb történő meg nem felelés esetén visszavonható.

A rendszer hasonlóan működik, mint az Egyesült Királyságban, valamint a skandináv államokban a két szakszervezeti és munkáltatói szövetségi kongresszus között megalakuló szakszervezetek és munkáltatói érdekvédelmi szervezetek állami elismerése, ahol is az újonnan megalakuló szakszervezet, valamint munkáltatói szövetség az előző kongresszusokon részt vett és egymással kollektív megállapodást kötött szakszervezetek és munkáltatói szövetségek, valamint az állam paritásos képviselőiből álló gazdasági bizottság adja meg az érdekvédelmi szervként történő működéshez az elismerést annak az újonnan alakult érdekvédelmi szervnek, amely ez irányú gyakorlatát igazolni tudja.⁸ Az Európai Térség valamennyi fejlett polgári államában és ugyanígy az Amerikai Szabad Piaci Övezet (NAFTA) országaiban is az agrárium területén is hasonló rendszerrel termékhivatalok működnek, amelyeket az állam tart fenn, és amelyeket a termelők, termékforgalmazók, a termékfogyasztók, valamint az állam paritásos módon delegált képviselőiből álló termékbizottság irányít. Az egyes mezőgazdasági termékekre vonatkozóan megalakult termékbizottságokban az ott képviselttel rendelkező itt említett tagok által a kollektív szerződésekhez hasonlóan megkötött megállapodások tartalmazzák azokat a mennyiségi, minőségi és árparamétereket, amelyeket ha a termelők betartanak, végső soron állami intervencióval a forgalmazónak át kell vennie, amely áru esetleges raktározásáról vagy exportálásáról az állami költségvetés terhére kell gondoskodni.⁹

⁸ Jura Europae (Arbeitsrecht-Droit du travail) Verlag H. C. Beck, München/Berlin-Edition, Technique iuris classeurs. Paris, III. Band. Vol. 90. 50-14.

⁹ J. B. Guillet de la Brosse: Règles fondamentales des cooperatives agric. Brugg, 1985.; J. C. Lorvellec: A terményhivatalok létrehozása. In: Revue de droit Rural, 11/1983.; Prugberger-Zsolt: A versenyvállalati gazdaságirányítás és felügyelet néhány rendszertani és tartalmi kérdésének reformjához. MTA Államtudományi Kutatási Programiroda kiadása. Budapest, 1986. 31-37. o.

A terméktanácsoknak tehát komoly nemzetgazdasági szerepük és jelentőségük van, hasonlóképpen, mint a munkaügyi kapcsolatokban szereplő érdekvédelmi szervezeteknek a munkabéke fenntartása szempontjából. Éppen ezért, miként a szakszervezetekről és a munkáltatói érdekvédelmi szervezetekről, ugyanúgy a mezőgazdaságban és az élelmiszerellátásban, bizonyos mértékig mindig bizonytalan piaci egyensúly fenntartása érdekében szintén indokolt a Ptk-ban történő keretjellegű szabályozása, amelyet a munkaügyi kapcsolatokban működő szövetségekre nézve a Munka Törvénykönyve, míg a terméktanácsokat érintve az Agrárpiaci Rendtartás szabályoz. Mindkét érdekvédelmi területet egyesületként működő érdekvédelmi szervezeteinek a Ptk-ban történő keretjellegű szabályozása azért is fontos lenne, mert ez esetben a magánjogi kódex statikus alapszabályai rendszere védelmet nyújt az állami elismerésekkel kapcsolatos esetleges önkényes tárcaszintű rendezésekkel szemben. Jelenleg ugyanis az Mt-ben a koalíciós szervezetek elismerésének normái egyáltalán nincsenek rendezve. Ezért a koalíciós tárgyalásokon való reprezentativitáshoz kötött részvételi jogosultság bizonytalan és ezért a gyakorlatban a munkáltatói érdekvédelmi szervezeteknek kedvez, míg a terméktanácsok esetében az állami elismerés teljesen a Tárcaközi Bizottság diszkréciójától függ.

Ezzel kapcsolatos az is, hogy ha már maguk az érdekvédelmi szervezetek és azok tevékenységi köre keretjellegűen az új Ptk-ban szabályozásra kerülne, az általuk megkötésre kerülő „kollektív megállapodásokat” is az egyes szerződések közé fel kellene venni. A kollektív (tarifa) szerződésnek a Ptk-ba a munkaszerződés mellé történő beemeléséről egy másik tanulmányban részletesen szoltam. Az ott kifejtettekhez hasonlóan, ahogy funkcionálisan a tarifaszerződés a munka-, illetve a szolgálati szerződéssel tartozik össze, ugyanígy a mezőgazdasági termékértékesítési szerződések rendeltetésszerű gazdasági működését segítik elő a Tárcaközi Bizottsággal történő terméktanácsos megállapodások is. Ezért az Agrárpiaci Rendtartás keretében megkötésre kerülő érdekvédelmi szerződéseket agrárpiaci-termékpálya szerződésként kellene a mezőgazdasági termékértékesítési szerződés mellett az új Ptk-ban szabályozni. Ez utóbbi szerződés szabályozása azonban azért maradhat keretjellegű, mivel a részletes rendezését az Agrárpiaci Rendtartásba szükséges megvalósítani. Ezért az Agrárpiaci Rendtartásnak e vonatkozásban jelenlegi felszínes szabályai bizonyos részletezésre szorulnak majd.

A személyekkel összefüggő másik agrárjogi kérdés a szövetkezetekkel kapcsolatos. Több európai államban a szövetkezet bármilyen gazdasági társasági formában – jogi személyiségűben vagy anélkülben egyaránt –, sőt egyesületként is működhet. Ez a rendszer érvényesül az Egyesült Királyságban és Norvégia

kivételével a skandináv államokban.¹⁰ A német jogrendszerben a szövetkezetek a Genossenschaftsgesets (továbbiakban: Gen. Ges.) alapja önálló szövetkezeti társasági formát választhatnak, de működhetnek más kereskedelmi társasági formában is. Ha egy szövetkezet a Gen. Ges. alapján működik, akkor jogi személy.¹¹ Az itt említett országokban a szövetkezet társasági típus-, és formaválasztási szabadsággal rendelkezik. A lényeg az, hogy működése a szövetkezet nemzetközileg elfogadott elvei szerint álljon fenn. Ez esetben bármilyen társasági vagy egyesületi formában működő szövetkezet a társaság, illetve az egyesület megjelölés elé felveheti a „co-op” jelzőt.¹² Szövetkezeti típuskényszer érvényesül viszont Magyarországhoz hasonlóan Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában és Ausztriában. Olaszországban a szövetkezet a Codice Civile 2511. §-ában szabályozott szövetkezeti társasági forma szerint, míg a többi itt említett államban hozzánk hasonlóan a szövetkezet csak az e társasági típusra vonatkozó Szövetkezeti Törvény (1873. évi osztrák Gen. Ges., 1987. évi spanyol és az 1980. évi portugál SzVt.) alapján működhet. Az agrárszövetkezetéről azonban az eddig bemutatott államok egyikének a szövetkezeti jogalkotása külön nem rendelkezik.¹³

Ez annyiban különbözik a norvég, a belga, a holland, valamint a francia szövetkezeti jogi szabályozástól, hogy ezekben az államokban a mezőgazdasági szövetkezet valamilyen formában külön rendezést kap. Ez összefügg azzal, hogy a szövetkezeti önsegély és kölcsönös támogatás, valamint a személyes tagi közreműködés, illetve összefogás elve a mezőgazdaságban különös jelentőséggel bír egyrészt a tőkének az iparhoz és a kereskedelemhez képest a mezőgazdaságban megnyilvánuló jóval lassúbb forgási sebessége, valamint a befektetett tőke hosszabb lefutású megtérülése, másrészt a mezőgazdasági termelésnek, valamint a piaci viszonyoknak az időjárástól függő kiszámíthatatlansága miatt. Ezért azokban az államokban, ahol a nemzetgazdaságban kiemelkedő helyet foglal el a mezőgazdaság, ott a mezőgazdasági szövetkezet a szövetkezeti jogi szabályozás centrumába kerül. Ez a helyzet az itt említett három országban is. Belgiumban a mezőgazdasági szövetkezettől elvárás, hogy a mezőgazdasági termékforgalmi szabályok alapulvételével működjön,¹⁴ míg Hollandiában a mezőgazdasági szövetkezet csak az egyszerű gazdasági társaságnak a mezőgazdasági szövetkezetre

¹⁰ Süveges Márta: A szövetkezet jogi formája és természete a piacgazdaságban. Szövetkezés, 1991/1. sz. 5. o.

¹¹ Süveges, 6-7. o.

¹² Süveges, uo.

¹³ Süveges, 9. o.

¹⁴ Süveges, 10. és köv. o.

vonatkozó típusa szerint alakulhat meg és tevékenykedhet.¹⁵ Franciaországban a szövetkezetek a Cod du Commerce által szabályozott bármely kereskedelmi társasági formában működhet. A jogi személyiséggel rendelkező szövetkezetek egy része, a munkás és a fogyasztási szövetkezetek a szövetkezetek számára leginkább kedvező változó alaptőkéjű részvénytársaságként működnek, míg a munkás termelő- és hitelszövetkezetek közül az előbbiek az 1915. december 19-i törvény, míg az utóbbiak az 1927. február 15-i törvény szerint működnek, de működhetnek a Cod du Commerce-ben szabályozott kereskedelmi társaságon kívül polgári jogi társaságként is a Cod Civil szabályai szerint is. Ezzel szemben minden olyan szövetkezet, amely a mezőgazdasági ágazatban tevékenykedik – típusától és formájától, valamint jogalanyiságától függetlenül – csak az agrár-szövetkezetekről szóló 1947. szeptember 10-i és december 10-i törvények szerint alakulhat meg és működhet.¹⁶ A szövetkezetekre általában tehát Franciaországban nincsen típuskényszer, az agrárszövetkezetek esetében viszont nem. Ennek oka, hogy Franciaországban mind a farmerek, mind pedig az érdekvédelmüket ellátó beszerző-értékesítő-gépkiszolgáló, valamint termékfeldolgozó agrárszövetkezetek jelentős állami támogatásban és adókedvezményben részesülnek.

Figyelembe véve azt, hogy Magyarországon a mezőgazdaság valamennyi ágazatára kihatóan kedvezőek az éghajlati körülmények, és hogy a termőtalaj minősége a nagy átlagot tekintve igen jó, továbbá azt, hogy az ország lakosságának egy igen jelentős hányada még mindig a mezőgazdasági termelésből él, a kontinentális nyugat-európai országok szövetkezetek által integrált és államilag támogatott farmgazdaságait szövetkezeteikkel együtt financiálisan, valamint gazdaságilag és jogpolitikailag támogatni kell. Be kell pótolni mindazokat a mulasztásokat, amelyeket az Antall/Boross-kormány és a Horn-kormány a magyar mezőgazdaság kárán elkövetett. Úgy tűnik, hogy az Orbán-kormány és különösen az agrár-szaktárcájának a vezetése részéről ez a hiánypótlási folyamat megindult. Egyik, jogilag jelentős lépése az új Szövetkezeti Törvény, amely a korábbi termelőszövetkezeti modellel szemben a beszerző-, értékesítő-, kiszolgáló- és feldolgozó szövetkezeti modellt helyezi előtérbe.¹⁷ A korábbi időszakok agrárszövetkezeti vezetőinek a tagok sérelmére elkövetett szövetkezetek szövetkezeti részvénytársasággá alakításaiból kiindulva, aminek célja a tagok termőföldvagyonának részvényesítésen keresztül történő megszerzése volt, indokolt lenne előírni, hogy agrárszövetkezet – ide értve az agrárszövetkezeti pénzügyintézeteket is – más gazdasági társasággá nem alakulhat át. Magyarországon – a törté-

¹⁵ Süveges, uo.

¹⁶ Süveges, 10-23. o.

¹⁷ Földművelési és vidékfejlesztési miniszteri- és kormány-indokolás a törvénytervezethez.

nelmi hagyományok által megerősítve – minden szövetkezet típuskényszer alapján csak a Szövetkezeti Törvény alapján működhet. A típuskényszernek ezt az elvét az új Ptk-nak a szövetkezetekre vonatkozó keretszabályaiban szükséges lenne megemlíteni, valamint azt is, hogy az agrárszövetkezet kiemelkedő szerepet foglal el a mezőgazdaság és a farmerek érdekeinek a védelmében, valamint a mezőgazdasági termékpiac zökkenőmentes működésének elősegítése terén. Ezért indokolt lenne, ha az EU idevonatkozó irányelvének figyelembevételével a beszerző-értékesítő agrárszövetkezeteken keresztül kapnák meg a farmerek az értékesített termékmennyiségek után járó támogatást. Az, hogy a támogatások valóban a szövetkezeti elveknek megfelelően annak figyelembevételével jusson el a gazdákhhoz, hogy a szövetkezet a tagjai vállalkozásának a meghosszabbítására és profitja nagy részének a tagokhoz történő visszaosztására alakított szervezet és hogy nem fordulhasson át a mezőgazdaságból a farmerek hátrányára profitszerző szervezetté, indokolja a fent javasolt kautéláknak nem csak az SzVt-be, hanem magába a Ptk-ba is történő felvételét.

3. A termőföldtulajdon és használat speciális lehetséges agrárjogi kihatásai az új Ptk-ra

A ma hatályos Ptk. harmadik része két címben, a tulajdonjogról szóló I. és a birtok-, valamint a birtokról és a birtokvédelemről megalkotott III. címben rendezi az elsődleges és a másodlagos dologi jogokat, azaz a tulajdon, a használat-hasznosítás és mindezek tárgyaival történő rendelkezési jogokat. Rudolf von Jhering megjelenéséig a tulajdon feletti jogot abszolút jellegűnek tartotta az iurisprudencia. A tulajdonos a tulajdona tárgyát megkötés nélkül úgy használhatta és hasznosíthatta, ahogy akarta, beleértve a megsemmisítés jogát is. Jhering volt az első – nyilván közösségi igények készítésétől vezérelve –, aki felállította a tulajdon szociális megkötésének az elméletét, kimondva azt, hogy a tulajdonos a tulajdona tárgyával nem tehet azt, amit akar és azt nem használhatja és hasznosíthatja úgy, hogy annak eredményeként szociális értékek károsodjanak. Ezzel megdőlt a liberálkapitalizmusnak a tulajdonról vallott egyik alapvető tétele, amelyet megelőzően a tulajdon „szociális” megkötését a feudális hűbéri láncolat biztosította. Az adományozott, vagyis a hűbéres az adományozójával, azaz hűbérurával szemben felmenőire is átszármazóan olyan szolgáltatásokra volt kötelezve, amelyeket csak a hűbérbe kapott termőföld és erdő megfelelő használata-hasznosítása mellett tudott csak teljesíteni. Ez az elv egészen a jobbágyig bezárólag érvényesült, akit csak akkor lehetett elűzni a Kontinentális Európában

a jobbágytelekről, ha művelési kötelezettségének nem tett eleget.¹⁸ Ugyanakkor a jobbágy osztott földhöz is jutott a faluközösség földjeivel, amelyek hasznosítása során szokásjogi alapon köteles volt betartani előtt a kétnyomásos, majd a háromnyomásos földművelési rendszert.¹⁹ Ezen túlmenően Mária Terézia Urbéri Rendeletének 1767-ben történt kiadása előtt szokásjogi úton, majd ezt követően tételesjogiasítva Magyarországon a Német-Római Császárság területén nemcsak a beltelek (intravillaneum), hanem azoknak a külterületi földterületeknek (intravillanum) és a nagyságát, amely egy-egy jobbágycsalád birtokában lehetett és amelyet családi munkaerővel megművelni tudott.

Ez a családi méretű jobbágytelek került először közös megegyezéses, majd jobbágyi kezdeményezésre kötelező, végül pedig az ősiség eltörlésével „ex lege” alapon megváltásra, amelynek a sorozatos öröklések útján történő életképtelen méretekre történő feldarabolása ellen hatott, hogy mind a jobbágy, mind pedig a már felszabadult szabad parasztnak módja volt a jobbágytelken, illetve a már megváltott jobbágytelken túlmenően újabb földeket megvásárolni vagy haszonbérletbe venni, ily módon növelve a gazdaságát.²⁰ Ezzel összhangba állva pedig az állam periodikusan meghirdetett földreformokkal egyfelől kisajátításokkal csökkentette és átláthatóvá tette a túlméretezett és a birtokvezetés szempontjából átláthatatlan nagybirtokokat, ugyanakkor a térítés ellenében a nagybirtokokból kisajátított birtoktestek kisbirtokosok részére részletfizetéssel és kedvezményes áron történő eladással a családi birtokok öröklés útján történő osztódását is ellensúlyozni, rekreálni tudta a nyugat-európai államok agrárpolitikája.²¹

Ily módon alakult ki a francia-latin területen a feudális szokásjogon, a germán-magyar területen a szokásjogot követően az Urbáriumon, valamint mindkét területen az ősiség eltörlésével a családi munkaerőhöz méretezett magánfarmrendszer, amelyhez hasonló méretek alakultak ki a faluközösségek

¹⁸ Niederhauser Emil: A parasztság Európában. In.: A parasztság Magyarországon (szerk.: Szabó I.). Akadémiai Kiadó, II. kötet, Budapest, 1965. 655. és köv. o.

¹⁹ Uo.; Novotni Zoltán: A magyar ingatlanjog alakulásának vázlata, különös tekintettel a mezőgazdasági földingatlanokra. In.: Az agrárjog alapelemeinek vázlata. I. kötet. (szerk.: Prugberger T.) Miskolci Egyetemi Kiadó, 1992. 44-58. o.; Tanka Endre: Termelői elsajátítás a középkori magyar földtulajdon és földhasználat szerkezetmegosztásában. Doktori értekezés, Budapest, 1994.

²⁰ L. a 19. sz. jegyzetet

²¹ L. Süveges Márta: A földmagántulajdon korlátozásának eszközei az dán jogban. Magyar Jog, 1990/11. sz. (továbbiakban: Süveges I.); U. ö.: A földtulajdon és a mezőgazdasági üzem szabályozás az olasz jogban. ELTE Jogi Kar Actái, 1990. 97-103. o. (Süveges II.); Winkler, W.: Das Grundstückverkehrsrecht im westlichen Europa. In.: Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica. Tomus XIV. Miskolc, 1997. (továbbiakban: Winkler I.); U. ö.: Das landwirtschaftliche Erbrecht in westlichen Europa. In.: Bergliche Landwirtschaft 1991/69. sz. (továbbiakban: Winkler II.) 517-542. o.; U. ö.: és Stanek, 5. sz. jegyzet.

osztása és a nagy földbirtokok hiánya folytán a skandináv államokban.²² Ezzel szemben Dél-Kelet- és Kelet-Európában a nagycsaládi farmrendszert a több generáció együttműködésaként kialakult kúpszcina-obszcina birtokrendszer jelentette. Ugyanakkor a közép- és kelet-európai nagybirtokok jelentős része egyfelől a földreformi karcsúsításokkal, másfelől pedig a nagybirtokterületek felosztott haszonbérletbe adásával átlagosan egészséges méretű gazdaságok alakultak ki Európa-szerte, ahol meglehetett különböztetni az uralkodó többséget jelentő családi munkaerőn nyugvó „family farm”-ot, és idegen munkaerőt igénybevevő „contract farm”-ot.²³ Közülük uralkodóvá azonban az előbbi vált és a nyugat-európai államok többsége agrárközigazgatási eszközökkel ezt a farmtípust igyekszik „egészséges” alsó- és felső birtokméretek mellett fenntartani.

Ennek érdekében a nyugat-európai agrárjogban a termőföldtulajdon- és használat a gazdasággal, vagyis a lakó- és üzemi épületekkel, továbbá az állatállománnyal és a mezőgazdasági felszerelésekkel (gépek stb.) együtt a tulajdonosi, valamint a birtoklási jogcímszerzés tekintetében többirányú megkötések, illetve korlátozások alatt áll. E megkötések részben alanyi, részben időbeli, részben mennyiségi, azaz méret jellegűek. E megkötések szempontjából a tulajdon és a bármilyen jogcímen (haszonélvezet, haszonbérlet) történő használat nem különül el egymástól, hanem egybeolvad. Mint említettem, mindez csak a kontinentális nyugat-európai országokra vonatkozik, az angolszász országokra nem, ahol az Egyesült Királyságban 1965 óta, Írországból pedig 1975 óta teljesen liberalizált a földtulajdon és a földhasználat, valamint ezzel együtt a földhasználat. Ennek történelmi gyökerei is vannak, mivelhogy Angliában a jobbágytelek birtokosának a földhasználati jogát – miként egyetlen adományozott hűbéresi biztonságát – nem védte a jog az adományozóval szemben. Ennek oka az angol tulajdoni rendszernek a királyi trónból kiinduló centralizált rendszerében keresendő.²⁴ Ezt kihasználva úzhette el a földesúr jobbágyságait a földekről és keríthette be azokat a textilipar érdekében történő juhtenyésztés számára.²⁵ Ez mindvégig is megvolt és a klasszikus kapitalizmus időszakában felerősödött liberális szemlélet alapján igyekszik az Egyesült Királyság agrárpolitikája nyomást gyakorolni a Kontinentális Európa Európai Unió államaira annak érdekében, hogy az itt említett földtulajdoni és használati megkötéseiket számolják fel, amire azonban a kontinentá-

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ *Fabry, Valer: Uvod do anglického ocernkoveho práva. Acta Universitatis Karolianae Juridica. 1975. Monographia XXV. Universita Karlova, Praha, 1976.*

²⁵ *Niederhauser, 18. sz. jegyzet*

lis európai országok részéről készítés – szerintünk helyesen – nem mutatkozik.²⁶

A normatív alapon fennálló nyugat-európai földtulajdonosi és földhasználati, valamint az ezzel együtt járó farmbirtoklási korlátok három csoportba sorolhatók. Az első csoportot azok az államok képezik, amelyek a földviszonyokat átfogó módon kötött jelleggel szabályozzák. Ide tartozik Dánia, Spanyolország, Portugália, Olaszország, Franciaország, Svájc és Norvégia. Az egyes eltérések kimutatását mellőzve és a közös vonásokat kiemelve ezekre az államokra az jellemző, hogy tételesjogi normákkal meghatározzák a gazdaság hektárban megjelölt minimális és maximális terjedelmét, egybeszámítva a tulajdonosi és az egyéb birtoklási jogcímen történő használatot. Mezőgazdasági üzemet ezen kívül mind a két jogcímen csak az birtokolhat, aki mezőgazdaságban és farmvezetésben való jártasságot igazolni tud, a farm területén lakik és túlnyomóan családi munkaerővel műveli meg a földet, valamint folytatja az állattenyésztést és a termékek esetleges feldolgozását.²⁷

A második csoportba azok az államok tartoznak, ahol a föld és a mezőgazdasági üzembirtoklás szintén átfogó jelleggel szabályozott, azonban az előbbiekhöz képest jóval kevésbé kötött módon. Ide tartozik Németország, Ausztria, Svédország és Finnország. Ezek az államok csak „egészséges” birtokméretekkel írnak elő mind a birtoktest alsó- és felső határa tekintetében, amelyeknek megítélése az agrárszakigazgatási szervek eseti mérlegelésén alapul. Az üzem birtokos részéről történő saját, illetve családi művelés, valamint a farm területén való lakás itt is kritérium. A szakmai jártasság igazolása azonban a tulajdoni, illetve használati jog megszerzésének nem kritériuma.²⁸ Kivétel azonban ez alól Ausztria annyiban, hogy a földhasznosítási intézet részéről történő termőföld és erdőeladásnál a vevőnek a mezőgazdasági tevékenységben való jártasságot igazolni kell.²⁹ Svédország és Finnország annyiban jelent kivételt, hogy ott az átfogó jellegű korlátozások csak a tulajdonra vonatkoznak, a földhaszonbérletre azonban nem állnak fenn korlátok. Ennélfogva e két állam átmenetet képez a harmadik megoldáshoz.³⁰

²⁶ L. a 7. sz. jegyzetet

²⁷ Winkler, I. 266-267. o. (Dánia); 257. o. (Portugália); 267-268. o. (Spanyolország); 257. o. (Olaszország); 253-254. o. (Franciaország); 259-261. o. (Svájc); 261-262. o. (Norvégia); Süveges I. (Dánia); Süveges II: (Olaszország); Romagnoli, E.: A földtulajdon rendszere Olaszországban. Olasz-Magyar Agrárjogi Konferencia, 1987. szeptember 28-október 2., Balatonfüred-Budapest; Zetta: Schweizerisches Agrarrecht. Broug, 1989.

²⁸ Winkler I. 262-264. o. (Németország), 218-220. o. (Ausztria), 255-256. o. (Svédország), 256-257. o. (Finnország).

²⁹ Winkler I. 218-220. o.

³⁰ Winkler I. 255-256. és 256-257. o.

A harmadik csoportot azok az államok képezik, amelyek a farm- és a föld-birtok tekintetében csak részleges szabályozást tartalmaznak. Ide tartoznak a *Benelux államok*, valamint *Skócia*. A *Benelux államokban* sem a földtulajdonra, sem a földhasználatra nézve semmilyen kötöttség nem áll fenn. Speciális szabályozás csupán a öröklés tekintetében áll fenn, aminek célja a gazdaság és a földterület egyben, illetve egy tagban maradása. *Skóciában* annyiban kötöttebb a szabályozás, hogy bár birtokszerzési korlátozás itt sincs, de az előbb említett célú tulajdonjogi speciális mezőgazdasági földöröklésen kívül a haszonbérbeadó vagy a haszonbérbe vevő elhalálozása esetére a haszonbérlet folytatásának biztosítására állnak fenn speciális előírások.³¹

A nyugat-európai termőföldhasználatnak, azaz tulajdonszerzésnek és tulajdonban-tartásnak, valamint más jogcímű birtokszerzésnek és birtokban-használatban(hasznosításban) tartásnak itt bemutatott korlátozó szabályainál egyik állam esetében sem lehet olyan korlátozó előírást találni, amely termőföldtulajdon- és termőföldhasználati jogszerzést, valamint tulajdonban és használatban tartást a föld fekvésének helye szerinti ország állampolgári tartozásához kötné. Erről azért indokolt külön szólni, mivel annak idején valamennyi szocialista országban a szovjet szabályozás hatására idegen állampolgár ingatlanszerző képessége korlátozva volt. Arra csak külön hatósági engedély beszerzése mellett kerülhetett sor. Ez a szabály volt érvényben Magyarországon is az azóta már hatályon kívül helyezett 1987. évi Földtörvény 1993. évi módosításáig, mely a belterületi ingatlanok tekintetében ezt a korlátozást eltörölte. Ezzel függött össze az, hogy a magyar ingatlan-adásvételi szerződési gyakorlatban a reálszocializmus teljes időszakában (1948-1989) az ingatlan-adásvételi szerződésekbe záradékképpen beiktatták, hogy „a vevő magyar állampolgár és ingatlanszerző képességében korlátozva nincs”.

A nyugat-európai államok túlnyomó része az állampolgársághoz kötött ingatlanszerző képességet már régen kiiktatta saját nemzeti jogából. Spanyolország, Portugália és Dánia a termőföldekre, Ausztria pedig minden ingatlanra nézve azonban a hazai állampolgársághoz kötötte az ingatlantulajdon-szerzést és tulajdonban tartást. Mind a négy állam azonban az EU-ba történt belépéskor ezt a korlátozást az EU tagállamok vonatkozásában eltörölte. Ez az EU tagállamok viszonylatában teljes liberalizációt takar, ami azt jelenti, hogy nemcsak európai uniós állampolgár, hanem európai uniós székhelyű jogi személy is termőföld és farmgazdaság tulajdonosa lehet.³² Ez a szerzési- és használati korlátozás tehát az

³¹ Winkler II. 528-529. o. (Belgium), 529-530. o. (Luxemburg), 531-532. és Winkler I. 258. o. (Hollandia); Murray, John: Mezőgazdasági földöröklés Skóciában. Kézirat fordítás. Közreadja: Süveges Márta: ELTE ÁJK.

³² L. 7. sz. jegyzet.

EU tagállamok irányában megszűnt, az EU határain kívül eső államok vonatkozásában azonban továbbra is fennmaradt.

Mármost, ami a magyar termőföldtulajdon- és használat szabályait illeti, a birtoknagyság meghatározását illetően strukturálisan hasonlít a nyugat-európai szabályozáshoz. A hatályos magyar Termőföldtörvény (Tft.=1994:LV. tv.) 5. és 6. §-a értelmében természetes személy szerezhethet csak termőföldtulajdont, jogi személy és önkormányzatok, az egyházak, a karitatív szervezetek, valamint az erdőbirtokossági társulatok erdőingatlan-szerzésének kivételével nem. A természetes személyek tulajdonában és használatában 300 ha. vagy pedig elvben ezzel egyenértékű 6000 aranykorona értékű földterület lehet. Haszonbérlet vagy haszonélvezet címén személyi használatban álló föld összeszámítva a tulajdonban lévő földekkel együtt ugyancsak nem haladhatja meg ezt a mértéket. Bár jogi személy az előbb említett szervezetek kivételével termőföld tulajdont nem szerezhethet, viszont a Tft. 13. § (1) bekezdése értelmében haszonbérlet címén termőföldhasználati jogot szerezhethet és fenntarthat. Ez a használatsszerzési és használatban-hasznosításban tartási jog azonban mezőgazdasági szövetkezet és gazdasági társaság esetében birtoknagyságot tekintve jóval nagyobb területre, míg belföldi jogi személy és jogi személyiség nélküli szervezet esetében 300 ha vagy 6000 AK terjedelemig szólhat.

Ez a magyar termőföldbirtoklási szabályozás strukturálisan összhangban áll a nyugat-európai megoldásokkal. Negatív irányú eltérés csupán az, hogy a magyar engedélyezett birtoknagyság jóval nagyobb, mint amit a nyugat-európai jogok a családi birtokra (Dániában 50 ha egy birtokegység, amely még egy birtokegységgel növelhető, Németországban pedig maximum 150 ha) nézve meghatároznak.³³ A magyar jog nyilván azért állapított meg ilyen tág, munkavállalókkal üzemelő középirtokokat, hogy ne sértse a privatizáció során a már említett különböző manipulációkkal nagy terjedelmű termőföldtulajdonhoz hozzájutottak érdekeit. Ennélfogva - mint ahogy korábban már jeleztük - a magyar farmgazdasági méretstruktúra teljesen egészségtelen. Annál fogva, hogy a Tft. minimális birtoknagyságot nem állapít meg, valamint a kárpótlás felső értékének 5 millió forintban történt megállapítása következtében egyfelől sok az életképtelen kisbirtok, másfelől pedig a már említett Kárpótlási törvénnyel és a privatizációs törvényekkel (1992:LIII. és LIV. tv., valamint az 1995:XXXIX. tv.) együtt az így alakított jog adta manipulációs lehetőségekkel élve³⁴ kisebb számban a családi birtok méreteit meghaladó és a régi értelemben vett középirtok-méretű

³³ L. a 27. és a 28. jegyzetet.

³⁴ L. Prugberger, a nyugat-európai és a közép-kelet-európai országok privatizációinak jogi rendezéséről. II. fejezet. In: Jubileumi emlékkönyv Gáspárdy László professzor 60. születésnapjára. Novotni Kiadó, Miskolc, 1997.

egyéni gazdaságok is kialakultak. A „farm-méretolló” tehát Magyarországon jelentősen „szétnyílt”. Ami a jogi személyek közvetlen földtulajdonának tilalmát és ezzel együtt járó tulajdonszerzési lehetőségének hiányát illeti, ilyen szabállyal a nyugat-európai megoldásoknál nem találkoztunk, egy kicsit más hasonlóval azonban igen. A skandináv államokban ugyanis a gazdasági társaságok és jogi személyek vételi és apportálási úton történő termőföldtulajdon szerzése szakigazgatási engedélyhez kötött.³⁵

Ami a magyar termőföldtulajdont érintő szabályozásnál ellentétben áll a nyugat-európai, főképpen pedig az EU normáival, az az, hogy a ma hatályos Tft. kizárja a külföldi állampolgárok termőföldtulajdon-szerzési lehetőségét, ami egyfelől diszkriminációs jellege miatt általánosságban is vitatható, ugyanakkor azok az említett EU tagállamok, amelyek az EU-ba lépésük előtt hasonló diszkriminációval éltek, ezt továbbra is fenntartották az EU-n kívül álló államokra nézve. Európai uniós szempontból tehát a nem tagállamokra nézve ilyen diszkrimináció végső soron továbbra is fenntartható, sőt mondhatni, kívánatos egy esetleges keletről érkező bevándorlási hullám megelőzése és megakadályozása érdekében. Egy ilyen szabály azonban célszerűsége ellenére mégis a diszkrimináció szépséghibájában szenved már csak amiatt is, hogy a külföldiek kettős megítélés alá esnének aszerint, hogy EU tagállamokból vagy EU-n kívüli államokból származnak. Ezért az EU normáira, mégpedig a Római Szerződésben lefektetett szabadságjogokra koncentrálna olyan megoldást kell kialakítani, aminek alapján bármely belföldi és külföldi magánszemély a jelenleginél jóval kevesebb, a nyugat-európai méretekkel összevetve maximum 150 hektárig, illetve 3000 AK erejéig birtokolhat termőföldet, szerezhethet meg és birtokolhat tulajdoni és/vagy bármilyen használati (haszonbérlet, haszonélvezet) jogcímen. A tulajdoni és használati-hasznosítási szerzési jog azonban a már rendelkezésre álló termőföldekkel együtt ezt a mértéket nem lépheti túl. E birtokszerzési és tulajdonosi és/vagy birtoklási jog további feltételeként belföldre és külföldre nézve egyaránt elő kellene írni, hogy a farmbirtokos: a) mezőgazdasági jártassággal vagy alapképesítéssel rendelkezzen, b) a mezőgazdasági üzem területén vagy annak közelében lakjon, c) legalább 10 éves időtartamra vállalja az üzem vezetését és azt, hogy ott az agrárminimum- és a termőföld, a környezet-, valamint a természetvédelmi jogi előírások betartása mellett mezőgazdasági vagy falusi turisztikai tevékenységet folytat. Az EU viszonylatában egy ilyen megszorító szabályozás nem sértené a vállalkozás és az áruforgalom, a letelepedés, a személyi forgalom, a szolgáltatásnyújtás, valamint a szolgáltatásnyújtás szabadságát akkor sem, ha a jogi személyek tulajdonszerzési jogosultságát nem, viszont haszonbérlet,

³⁵ L. a 27. sz. jegyzetet.

koncesszió vagy más haszonélvezeti jog címén termőföldhasználati joghoz hozzájuthatnának. Egy ilyen megoldás mellett is azonban fennállna a tulajdonszerzés szabadságának a megsértése. Ezt oly módon lehetne kiküszöbölni, de legalább is tompítani, hogy a nem közjogi személyek is a fenti feltételek teljesítése mellett szintén csak a természetes személyekkel egyező mértékű földtulajdont szerezhessenek, illetve ilyen mértékben lehessen termőföld a tulajdonukban. Ezt meghaladó mértékben a belföldi jogi személyekkel együtt azonban haszonbérleti koncessziós vagy egyéb haszonélvezeti-koncessziós vagy egyéb haszonélvezeti jogcímen 2500 ha vagy 50 ezer AK területű termőföldterületet ugyancsak a fenti feltételek teljesítése esetében birtokolhassanak. Ez egyúttal biztosíthatná azt is hogy a használati jogcím útján általuk megszerezhető többletföldterületet a falusi munkanélküli kis földtulajdonoktól tartós haszonbérleti szerződés megkötése útján szereznék be. Ez szociálpolitikailag is előnyös megoldás lenne az amúgy is elszegényedett falusi lakosság egy-földtulajdonnal rendelkező, de azt gazdaságosan megművelni nem tudó részének pótlólagos jövedelemhez juttatása okán. Termőföldtulajdont korlátlan mértékben továbbra is csak a Magyar Államnak, a magyar megyei (kiegészítő javaslat tőle. – P. T.) és a helyi önkormányzatoknak, a köztestületeknek (kiegészítő javaslat tőlem – P. T.) és a közalapítványoknak volna helyes biztosítani. Ugyanakkor azon el lehetne gondolkodni, hogy azon egyházi és más karitatív vagy közérdeket kielégítő intézményeknek, mint amilyenek a magánkórházak, magánszanatóriumok, magán alsó-, közép- és felsőfokú tanintézetek vagy az előbbi körhöz tartozó intézményekhez hasonlóan korlátlan földtulajdonnal való rendelkezési és tulajdonszerzési joggal bírijanak. Ha viszont ezt a jogalkotó túl soknak tartaná, akkor legalább tulajdonukba annyi lehessen, mint amennyit a korábban már tárgyalt többi bel- és külföldi jogi személy használati jogcímen megszerezhet.

A legújabb Tft.-módosítási tervezetben a termőföldtulajdon és használat tekintetében a következő módosításokat irányozza elő: a) belföldi jogi személy és jogi személyiség nélküli szervezet a jövőben korlátlan mértékben szerezhethet termőföldtulajdont, de 300 ha vagy 6000 AK felett a helyi önkormányzat engedélye lenne szükséges. b) Mezőgazdasági szövetkezet és gazdasági társaság a jövőben ugyancsak a fenti mértékben és módon szerezhethet termőföldtulajdont. c) Külföldi magán- és jogi személy továbbra sem szerezhethet termőföldtulajdont. d) A belföldi magánszemély által tulajdonba és haszonbérlet vagy más használati jogcímen továbbra is a jelenleg hatályos szabályok alapján szerezhethet földet. e) A Tft.-ben megjelölt többi szervezetre vonatkozó haszonbérleti úton megszerezhető földhasználatra vonatkozó szabályok változatlanok maradnának.

Ez a módosítási tervezet megítélésünk szerint két okból is elhibázott. Elhibázott azért, mert egyrészt a nyugat-európai birtokstruktúrával ellentétesen növelné a nagygazdaságok számarányát és a kisbirtokosok részére semmiféle szo-

ciális védelmet nem nyújt, másrészt pedig a c) pontban foglalt megoldási tervezet diszkriminatív jellege miatt ellentétben állna az EU normáival. Ennélfogva ez a megoldási tervezet alapvetően elhibázott. Ezen túlmenően az is problematikus, hogy a termőföld szakszerű hasznosítására nézve a Tft-nek sem a jelenleg hatályos szövege, sem pedig a módosítási tervezete nem tartalmaz az Erdőtörvényhez (1996:LIV. tv.) hasonlóan konkrét szakmai jellegű művelési és használati-hasznosítási előírásokat, vagyis a szakszerű használatra nézve nincsenek olyan megfelelő agrominimum előírások, mint amilyeneket a francia 1947. évi Mezőgazdasági Orientációs (Agrominimum) törvény, vagy pedig a német „Landwirtschaftliche Höfe Ordnung” tartalmaz.³⁶

Minderre tekintettel helyes volna, ha a mező- és erdőgazdasági termőföldtulajdon, és használat-hasznosítás speciális szabályainak az irányára nézve az új Ptk. keretszabályozást adna. Ha ugyanis a Ptk. – mint a gazdaság legátfogóbb legnagyobb stabilitást mutató alaptörvénye – e téren egy határozott keretjogi szabályozással megfelelő iránymutatást adna, elejét lehetne venni annak, hogy egyrészt ne EU-konform, másrészt pedig hogy az agrárstruktúrát érintően szociális, gazdasági és agrikulturális szempontból nem lehibázott szaktörvény szülessen. Ezért indokolt lenne, ha az új Ptk. mind a tulajdonjogi, mind a birtoklási-használati szabályoknál külön alcímekben keretjellegű iránymutatást adna a termőföldtulajdon és használat vonatkozásában az általunk kifejtett tartalom szerint.

4. A speciális agrárjogi szerződések polgári törvénykönyvi szabályozása

A ma hatályos Ptk. az agráriumot érintő két speciális szerződést szabályoz. Az egyik a mezőgazdasági földhasználattal kapcsolatos haszonbérleti szerződés (Ptk. XXXVIII. fejezet). A földbirtoklással fennálló összefüggései miatt először a földhaszonbérlettel foglalkozunk annak ellenére, hogy a Ptk-ban az egyes szerződési típusok felsorolásánál a termékértékesítési szerződés megelőzi a haszonbérletet.

A mezőgazdasági haszonbérleti szerződés jogdogmatikai lényegét, vagyis a szerződés tárgyát, amely a haszonbérbe adott mezőgazdasági termőföldön történő termelésre és a megtermelt terméknek a haszonbérelő általi elsajátítása, valamint a tartalmát, vagyis a szerződő feleknek az egymással szembeni jogait és kötelezettségeit részletesen tartalmazza. A mezőgazdasági termelési eredmény időjárástól való erőteljes függősége miatt speciális szabályként jelenik meg a rossz termés esetén a haszonbér csökkentés, sőt esetleges haszonbér-elengedés

³⁶ L. a 27. és a 28. jegyzetet.

igénylése és lehetősége. Ugyancsak a termelés szempontjából, valamint a termőföld kíméletes hasznosítása érdekében áll fenn az a kardinális szabály, amely tiltja az alhaszon-bérbeadást. A termőföldhasználattal és hasznosítással összefüggő többi agrikulturális vonatkozású szabályt a Tft. tartalmazza. Az határozza meg a haszonbérleti szerződés leghosszabb tartamát, amely maximum 5 év, évelő kultúra esetében a termőre fordulástól számított 5 év, erdő esetében pedig a vágásérettségtől számított 5 év lehet. E határozott időtartamban szabályozott haszonbérleti szerződés azonban lejáratot követően az új haszonbérleti szerződéskötésre a korábbi haszonbérletnek előhaszonbérleti joga van (Tft. 21. §). A Tft. ezen kívül még a kifejezetten a mezőgazdasági haszonbérletre jellemző felesbérletről, valamint a részesművelésről (24. és 25. §§-ok), amellyel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy itt ellentmondás áll fenn az ILO 98. sz. egyezményével, valamint a Munka Törvénykönyve 154. §-ával. Az ILO egyezménye ugyanis a feles bérletet és a részesművelést burkolt munkaszerződésnek tekint, amely általános szabályként írja elő, hogy a munkabérnek csak kisebb hányadát szabad – a munkavállalók rossz minőségű termékkel történő ellátásának elkerülése érdekében – természetben megállapítani. Ennek figyelembevételével mondja ki az Mt. 154. § (2) bekezdése, hogy a munkabér természetbeni része a 20%-ot nem haladhatja meg. Ennélfogva, ha egy farmtulajdonos olyan munkaszerződést köt egy munkavállalóval, mely szerint az általa termesztésbe vett gyümölcsös termésének egy bizonyos százaléka képezi a munkabért, ez a munkaszerződés, illetve pontosabban a munkabérre vonatkozó része érvénytelen, viszont, ha ugyanezzel a tartalommal a Tft. 24. §-a alapján haszonbérleti („felesbérleti”), illetve a 25. §-a alapján részesművelési szerződést, vagy a Ptk. XXXV. fejezete szerinti vállalkozási szerződést köt a termesztés elvégzőjével és az ellenszolgáltatás elnevezése haszonbérleti, felesbérleti vagy pedig vállalkozási díj, a szerződés ugyanazon tartalom ellenére jogszerűnek nyilváníttatik. Ezt a problémát az olasz jogelmélet és érzékeli, amely nem fogadja el azt az ILO álláspontot, hogy a haszonbérleti díj természetbeni megállapítása jogellenes lenne.³⁷

Visszatérve a termőföld-haszonbérlet magyar szabályozására és annak a nyugat-európai megoldásokkal való összehasonlítására, a Ptk. a már említetteken túlmenően csak a haszonbérleti szerződés megszűnésének formáit, a rendes és a szerződésszegés esetére szóló rendkívüli felmondást, valamint a haszonbérbe adónak a haszonbérleti díjhátralékával összefüggő törvényes kézizálogjogát szabályozza. A jogi rendezésnek az idevonatkozó kontextusából a rendes felmondás emelendő ki, mely szerint mind a haszonbérlet, mind a haszonbérbe vevő

³⁷ ILO 98. sz. egyezmény.

a gazdasági év vége előtt 6 hónappal mondhatja fel. Összevetve a Tft.-nek a haszonbérleti szerződésre vonatkozó maximális időtartamával, amennyiben rövidebb határidő nincsen megállapítva vagy határidőként nem a Tft-ben megállapított maximális idő szerepel, úgy a szerződés bármelyik gazdasági évben az év végét megelőző 6 hónappal felmondható. Ha viszont a felek a haszonbérleti szerződés időtartamát a Tft-ben megállapított végső, vagy annál rövidebb határidőben állapították meg, a szerződés időközbeni rendes felmondása nem lehetséges.³⁸

Itt indokolt arról is szólni, hogy a Tft. – ellentétben több nyugat-európai állammal – csupán a volt haszonbérelő előhaszonbérleti jogát ismeri el. Ezzel szemben Olaszországban, Franciaországban és több dél-európai államban a szomszédos föld-, illetve farmtulajdonosnak, valamint haszonbérelőnek is előhaszonbérleti, sőt elővásárlási joga van abban az esetben, a velük szomszédos föld-, illetve farmtulajdonos a hozzátartozói körén kívüli személyek részére földbirtokát, illetve farmját vagy annak egy részét haszonbérbe kívánja adni vagy elidegeníteni szándékozik.³⁹ Ugyanakkor a haszonbérelő haszonbérleti jogát több állam a haszonbérbe adóval szemben is védi, illetve a haszonbérlet biztonságát azzal is erősíti, hogy a határidő nélküli haszonbérletet a földtulajdonos csak akkor mondhatja fel, ha a haszonbérbe adott földön, illetve farmon maga vagy közvetlen hozzátartozója, illetve annak családtagja kíván gazdálkodni. Ezzel függ össze az is, hogy ha a haszonbérbe adó elhalálozása folytán annak helyébe az örökös lép, az örökös ugyancsak nem mondhatja fel határidő előtt a haszonbérleti szerződést, a határozatlan időtartamút pedig csak akkor, ha azon az előbb említettek szerint vagy ő, vagy hozzátartozói köre kíván gazdálkodni. Ha pedig a haszonbérelő halálozik el, a haszonbérelő örököse a haszonbérelő helyébe lépni jogosult.

Sajnos a magyar jog ilyen speciális haszonbérleti szabályokat sem a Ptk.-ban, sem a Tft-ben nem rendez, bár indokolt volna. Németországban a BGB haszonbérleti szerződésre vonatkozó szabályai szintén nem tartalmazzak - az olasz Codice Civile-vel ellentétben - ilyen szabályokat. E szabályokat azonban a „Landpachgesetz” írja elő. E speciális megoldásokra azonban a BGB-nek a „Landpacht”-ra vonatkozó szabályaiban utalás történik. Ezt is figyelembe véve, helyes volna, ha a Ptk-nak a haszonbérletre vonatkozó szabályai ezeket a kérdéseket keretjellegűen rendezné, a részletes szabályozást azonban a Tft-re hagyva.

Közbevetőleg indokolt szólni arról is, hogy a Tft. mind a termőföld adásvételi szerződésnél, mind pedig a haszonbérleti szerződésnél a tulajdonban és/vagy használatban, valamint a két jogcímen együtt birtokolható földterület mértékét

³⁸ Tft.

³⁹ Winkler I. 257. o.

az egyes birtokosokra nézve korlátozza, ezért a Tft. 9. §-a az érvénytelenség szankciójának terhével írja elő mind a két szerződésnél a szakhatósági hozzájárulást. A szakhatóság jelenleg a földhivatal. Tekintettel azonban arra, hogy a földhivatal a belterületi földek felmérésével és nyilvántartásával is foglalkozik, és nem tekinthető mezőgazdasági szakhatóságnak, helyesebb lenne, ha a hozzájárulás megadásának kérdésében történő döntés a mezőgazdasági szakhatóság hatáskörébe kerülne át. Ezt az is indokolná, hogy helyesnek látszana mind a tulajdonszerzést célzó adásvételi szerződés, mind pedig a haszonbérleti szerződés megkötésénél a vevőtől, illetve a haszonbérletől annak bizonyítását megkövetelni, hogy jártas az alapvető mezőgazdasági ismeretekben.

Helyes volna ezzel összefüggésben az is, hogy a Ptk. mind az adásvételi szerződésnél, mind a termőföld-haszonbérleti szerződésnél szintén utalna arra, hogy a mezőgazdasági termőföldekre nézve ilyen tartalmi speciális szabályozás létezik.

Maradva a Ptk.-nak a haszonbérletre vonatkozó szabályainál, kritikaként kell megemlíteni azt is, hogy a Ptk. XXXVIII. fejezete a haszonbérleti szerződést a mezőgazdasági termőföld-haszonbérletre szűkíti le.

Ugyanakkor a termőföld-haszonbérleten kívül igen jelentős Magyarországon is a vadászati jognak és a halászati jognak a haszonbérbe adása, továbbá a bányászati jognak az állam részéről történő koncesszióba adása a hasznosítás folytán tulajdonképpen az állam részéről történő hosszú időre szóló haszonbérbe adását jelenti. Annálfogva pedig, hogy a felszíni homok, kő és kavics bányászatára az állami monopólium nem terjed ki, az ilyen bánya-, illetve bányatelek, és ingatlantulajdonosok ingatlanukat vagy már megnyitott bányájukat minden további nélkül haszonbérbe adhatják. A vadászati jog haszonbérbe adását és haszonbérbe vételét a Vadászati törvény (1996:LV. tv. 15-18. §§.), a halászati jogét pedig a Halászati törvény (1997:XLI. tv. 13. § tartalmazza a Ptk. haszonbérleti szabályaira történő utalással. A bányatörvény az állami tulajdonban lévő bányák, illetve a föld méhe kincseinek a kitermelésére vonatkozó koncessziót „expressis verbis” rendezi. A magánbányák haszonbérletéről azonban nincs jogi szabályozás. Ezért ez esetben vagy a bérlet szabályait kell alkalmazni, vagy pedig analógiaképpen a haszonbérleti szerződést. Abból kiindulva, hogy a gazdasági élet még számos olyan ingatlanhasznosítási, illetve ingatlanból történő hasznosítási módozatot produkálhat, indokolt lenne, ha a Ptk. a haszonbérletet ne csak annak mező- és erdőgazdasági módozatára korlátozza, hanem tágabb megfogalmazást adjon a haszonbérleti szerződésre. A haszonbérleti szerződésnek az új Ptk.-ban történő tágabb megfogalmazása mellett azonban helyes volna, ha a reá vonatkozó általános szabályokban utalás történne a mező- és az erdőgazdasági haszonbérletre, valamint a vadászati-, a halászati, továbbá a bányászati jog

haszonbérletére, amelyek speciális szakmai szabályait a Tft., az Et., a V.t., a H.t. és a Bt. tartalmazná.

Áttérve ezek után a Ptk. XXXVI. fejezetében szabályozott mezőgazdasági termékértékesítési szerződésre, ezt a szerződéstípust feltétlenül át kell emelni az új Ptk-ba, mégpedig a jelenlegi formájában. Ennek indokát a mezőgazdasági termékek gyorsan romló jellege, valamint az adja, hogy sok függ a vető-, illetve a szaporítóanyag, az állattenyésztésben pedig a takarmány minőségétől. Ezért mind a növénytermesztés, mind az állatnevelés esetében a szállítási szerződésektől eltérően gyakori a vető-, illetve szaporítóanyag, valamint az állattenyésztésnél használatos takarmányfajta és minőségnek a termeltető részéről történő kijelölése, továbbá a termesztés és a hizlalás-állatnevelés folyamatára a vállalkozási szerződésen alapuló termeléshez viszonyítva gyakoribb és mélyrehatóbb utasításadás, szaktanácsadás, valamint megrendelői közreműködés. Mindezt a Ptk. XXXVI. fejezete korrekt módon és részletesen rendezi. Indokolt lenne viszont az idevonatkozó szabályokat az 1947. évi francia mezőgazdasági szövetkezeti törvényekhez hasonlóan a tagok és a szövetkezet között létesülő részben integrációs célzatú és szövetkezeti közreműködéssel folyó termékértékesítési szerződési formával kiegészíteni.

5. A farm- és a termőföldöröklés speciális jogi megoldásai

1. A farm- és termőföldöröklés hatályos magyar szabályozása

Semmiben sem különbözik a Ptk. ötödik részében lefektetett általános végrendeleti és törvényes öröklési szabályoktól ellentétben a történelmileg kialakult és ma is érvényesülő nyugat-európai szabályozással, amely a középkortól kezdve (hitbizomány és ahhoz hasonló megoldások a telkes jobbágyság, valamint a kis- és középbirtokos köznemesség körében) arra irányult, hogy az örökhagyó birtoka-gazdasága ne aprózódjon el, hanem egy tagban maradjon. Ezt a II. Világháború végéig a birtok egy tagban maradását célzó elsőszülötti fiúöröklés primátusa jellemezte, ha pedig ő nem tartott igényt a gazdaságra, a következő fiútestvér vagy az a leánynővér, aki vagy maga, vagy házastársa vállalta a gazdaság továbbvitelét. A gazdaságot ily módon megöröklő örökös pedig pénzben vagy az örökség más vagyontárgyaival volt köteles kielégíteni a többi örököst. Mindez ilyen tisztán végrendeleti öröklés, valamint öröklési szerződés hiányában érvényesült, azonban a szokásjog következtében a végrendeletek és az öröklési szerződések tartalma is többnyire hasonlóan alakult. Az idős parasztszülők gazdaságátadási szerződést kötve adták át valamelyik, illetőleg annak a lemenőjüknek a gazdaságot, tartás- és életjáradék ellenében, aki a gazdaság továbbvitelét és a

többi örökös kielégítését vállalta. Ha többen is vállalták az örökösök közül mindezt és a gazdaság közöttük egészségesen megosztható volt, akkor a gazdaság átadására és a gazdaságot átadó felmenők tartására, illetve a részükre történő járadékfizetésre a gazdaság továbbvitelét vállaló örökösök közötti megosztás mellett került sor.⁴⁰ A mezőgazdaságnak 1948-at követő kommunista hatalomátvételével összefüggő termelőszövetkezeti átszervezését megelőzően Magyarországon is szokásjogi úton hasonló szabályok érvényesültek azzal a megszorítással, hogy az ági öröklés következtében a gazdaság és a termőföld lemenők hiányában beálló házastársi öröklés esetén sem kerülhetett ki abból a családi ágból, amelyben az megszerzésre került, mivel visszaszállt az ágra.⁴¹ A mezőgazdasági termelőszövetkezeti gazdálkodás mintegy negyven évtizede alatt e szokásjogi öröklési rendszer nem érvényesülhetett, ugyanakkor az 1959:IV. tv-nyel megalkotott Ptk-nak sem az eredeti, sem a módosított szövege nem tartalmazott külön előírásokat a gazdaság és a termőföldöröklése annak az egynek a kivételével, hogy a termőföld öröklését az örökhagyó mind a végintézkedési, mind törvényes öröklés esetén visszautasíthatja, amely visszautasítás azonban az általános szabályokkal ellentétben az örökséghez tartozó többi vagyontárgyra nem terjed ki. A Ptk-nak az öröklési szabályai ma sem tartalmazzak a termőföldöröklésre nézve speciális szabályokat és ilyenek a Tft-ben sem találhatók, holott éppen ma, amikor a nyugat-európai agrárstruktúrához hasonlóan Magyarországon is az olyan családi farmok kialakítását irányozta elő az agrárpolitika, amelynek felső méretei ma is korlátozottak, feltétlenül szükséges lenne a farm és a termőföldöröklés mai, az általános öröklési előírásokkal egyező liberalizált szabályait a nyugat-európai gazdaság- és termőföldörökléshez hasonlóan az agrárium specialitásaira tekintettel a gazdaságok egészséges méreteiben történő egy tagban maradása érdekében korlátozni.

2. A nyugat-európai gazdaság- és termőföldöröklés speciális szabályai

Hogy az előbbi felvetett termőföldöröklési korlátozás milyen legyen, érdemes részletesen ismertetni az Európai Gazdasági Térség országaiban idevonatkozóan kialakult megoldásokat. Ez azért is látszik lényegesnek, mert azokban az országokban többségében is, ahol a földtulajdon és a földhasználat, valamint az ezzel összefüggő termőföld adásvétel és haszonbérlet megkötésektől mentes, ott is a termőföldöröklésre általában kötött szabályok érvényesek.

A) A földviszonyokat kötött módon és átfogóan szabályozott rendszerhez tartó államoknál – úgymint Dánia, Portugália, Spanyolország, Olaszország,

⁴⁰ Winkler, II. 220. és köv. o.

⁴¹ Uo.

Franciaország, Svájc és Norvégia esetében az öröklési szabályokat is egy erős kötöttség jellemzi.

B) Majdnem ilyen kötött azonban azokban az országokban – így Németországban, Ausztriában, Svédországban és Finnországban – is a termőföldöröklés, ahol a földviszonyok rendezését a kevésbé kötöttség jellemzi.

C) A földviszonyokat csak részlegesen szabályozó rendszereknél – úgymint a BENELUX államokban és az angolszász jogrendszerhez tartozó államokban – a tulajdon és a használat, a földadásvétel és a haszonbérlet liberalizált szabályai ellenére az öröklési szabályokra ma is bizonyos kötöttség jellemző.

Ezek után felvázoljuk e három alapvető rendszert képviselő állam földöröklési megoldásait.

Ad. A) A földviszonyokat kötött módon és átfogóan szabályozó rendszereknél

a) *Dániában* öröklés esetén e feltételek annyiban lazulnak, hogy az örökös ipso iure jogszerző. Öröklés esetén is azonban a cél a gazdaság elaprózódásának a megakadályozása és az egészséges birtoktestek fennmaradása. Ezért az 1919. évi termőföld-öröklési törvény értelmében ha nincsen végrendelet vagy öröklési szerződés, az esetben a közjegyző a hagyatékot az örökösöknek osztatlanul adja át, akik a gazdaságot vagy közösen üzemeltetik vagy haszonbérbe adják, ha pedig van az örökösök között olyan, aki vállalja a gazdaságnak az eddig tárgyalt feltételek teljesítése mellett történő megművelését és működtetését, az a bíróságtól kérheti, hogy adja át neki a gazdaságot (zuweisungsrecht). Az ezt vállaló örökös(ök) viszont köteles(ek) a többi örökösöt pénzben kifizetni, A termőföld és a gazdaság ilyen módon történő megváltása azonban nem forgalmi értéken, hanem ennél jóval alacsonyabb ún. „*hozamértéken*” történik, amelyet a földek minőségi osztályba sorolásával a mezőgazdasági miniszter jogszabályi úton állapít meg. Ez vonatkozik a termőföldek és az erdők *vételárának* és *haszonbérleti díjának* ex lege megállapítására is.⁴²

Visszatérve a földöröklésre, ha az üzem és a föld átvételére egyik örökös sem hajlandó, akkor az az államra száll, ki a fenti módon köteles az örökösök kielégítéséről gondoskodni. Ezt követően az állam ugyancsak hozamértéken megállapított kedvezményes vételáron a mezőgazdasági üzemet olyan személyre ruházza át, aki hajlandó a velejáró kötelezettségeknek eleget tenni (farmon lakás) és a feltételeknek megfelel (mezőgazdasági szakképzettség). Ha az állam képviselőjében eljáró mezőgazdasági földhasznosító intézetek e jogukkal nem élnek, az esetben az ingatlan forgalmi értéken eladható, vagy az örökösök részé-

⁴² Winkler I. 266-267. o., Süveges I. Magyar Jog 1990/11. sz.

ről nem mezőgazdasági célzatú hasznosításra is átvehető. Erre az ún. *mezőgazdaságnak nem kedvező vidékeken* kerül sor.⁴³

b) *Portugáliában* ami a termőföldre és a gazdaságra vonatkozó törvényes öröklést illeti, nincsenek speciális agrárjogi előírások. Így az általános öröklési rendszer érvényesül azzal, hogy a megosztás a racionálisan művelhető legkisebb gazdasági egység elvét nem sértheti. Ilyenkor a tulajdonközösséget társas gazdálkodás vagy haszonbérbe adás mellett kell tartani. Kivétel ez alól a mezőgazdasági haszonbérleti öröklés, mivel ha a haszonbérelő meghal, a bérleti jogot a túlélő házastárs öröklí, viszont annak időközi halála esetén örökösei a haszonbérleti jogviszony folytatására nem jogosultak. A túlélő házastársa helyére a haszonbérlet hátralévő időtartamára a túlélő házastársat megelőzően elhunyt haszonbérelő örökösei vehetik haszonbérbe a gazdaságot. Itt tehát a „*secundo succession*” általános öröklési elve érvényesül, némileg sajátosan.⁴⁴

Dél-Portugáliában a néhány évvel ezelőtt végrehajtott agrárreform hatására a dánhoz közelítő szigorítás következett be. Ennek értelmében mind a termőföld tulajdon, mind pedig a mezőgazdasági haszonbérleti jog alapján külön – vagy együttes jogcímen fennálló földhasználat nem haladhatja meg a 100 ha-t. Ezen túlmenően Portugáliára is érvényes az a szabály, hogy termőföldtulajdont és használatot csak portugál állampolgár, valamint EU-tagország állampolgára szerezhet.⁴⁵

c) *Spanyolországban* a minimálegységeket sértő birtokmegosztás a portugálhoz hasonlóan tilos, amely minden tulajdon-átruházási, öröklési és haszonbérleti szerződésre vonatkozik. Ha törvényes vagy végrendeleti öröklés alapján történő felosztás a minimálegység-előírásokba ütközik, a hagyatékot egyben tartva vagy közösen művelni, vagy haszonbérbe adni kell. A szerződés érvénytelenné nyilvánítására irányuló ügyési kereset a portugálhoz hasonló. Az EU-n kívüli állampolgár itt sem szerezhet földtulajdont.⁴⁶

d) *Olaszországban* a mezőgazdasági ingatlanokra nézve sajátos öröklési szabályok érvényesülnek. Bár a főszabály hasonlít a dán megoldáshoz, mégis különbözik tőle annyiban, hogy a gazdaságot az örökösök között a közjegyző az őket megillető részarányok szerint felosztja, de az az örökös, aki mezőgazdasági tevékenységet folytat, egyoldalú nyilatkozatával a hozamértéken felszámított ha-

⁴³ Winkler II. 527. o.

⁴⁴ Winkler I. 257. o.

⁴⁵ Winkler II. 535. o.

⁴⁶ Winkler I. 267-268. o.; Winkler II. 531-532. o.

szonbérleti díjfizetés ellenében haszonbérbe veheti a gazdaságot (haszonbérleti optio). Ha ilyen örökös nincs, az örökösök tartoznak a gazdaságot egybe tartani haszonbérbe adás mellett. Eme agráröröklési rend alól Dél-Tirol képez kivételt, ahol az Ausztriához tartozó Észak-Tirolhoz hasonlóan az elsőszülött fiúnak átvételi joga van a gazdaságra, kivéve, ha az örökhagyó másként rendelkezett, azaz a gyakorlatban egy másik fiára hagyta a gazdaságot.⁴⁷

e) *Franciaországban* mind a földöröklési, mind pedig a földhaszonbérleti- és alhaszonbérleti szerződés a terület szerint illetékes departement mezőgazdasági szakigazgatási szervének hozzájárulásához van kötve. Eme hozzájárulás kikerülése a tulajdon-átruházási, illetve a haszonbérleti szerződés semmissé nyilvánítását és kényszerhaszonbérbe adását rendelheti el. Amennyiben erre nincs lehetőség, úgy a hatóság pénzbírsággal és a mezőgazdasági támogatás megvonásával élhet.

A mezőgazdasági üzem tekintetében fennállott kezdeti liberális francia szabályozás az idő folyamán jelentősen közeledett a német–olasz agrárjogi öröklési rendszerhez. Az 1904-es Code Civil öröklési rendelkezései az egyenlőség jegyében fogantak, amely – a német szabályozással ellentétben – minden örökösnek egyenlő jogot kívánt biztosítani. Az örökhagyó végrendelezési szabadságát a kötelesrészre jogosultak köre korlátozta, e körből pedig kizárta a túlélő házastársat. A törvénykönyv minden örököst egyenlőnek tekintő rendelkezéseit azonban 1938-ban a mezőgazdasági öröklés tekintetében módosították. Ekkor vezették be a paraszti kisbirtokra vonatkozó bírósági kiutalási eljárást, amit 1960-ban kiterjesztettek minden mezőgazdasági kisüzemre. A kiutalás feltétele, hogy az örökhagyó halála előtt részt vettek-e a gazdálkodásban. A törvény által meghatározott felső birtokhatárig a bíróság dönt a kiutalásról. A kedvezményezett kérheti az örököstársak kielégítésének (legfeljebb 10 éves időtartamra) részletekben történő kifizetését is. Ez a gazdaságot átvevőnek az örököstársakkal való már említett, forgalmi értéken történő, elszámolási kötelezettsége miatt lényeges. A kedvezmény tehát nem az összegben, hanem a részletfizetésben nyilvánul meg.

Mivel a francia jogban a hagyaték nem ipso iure nyílik meg az örökhagyó halálával, a bíróság adja át az arra jogosult örökösnek hagyaték-kiutalás formájában. A mezőgazdasági üzem kiutalásának három fő módja ismeretes:

aa) A bíróság annak a végrendeleti vagy törvényes örökösnek a tulajdonába adja az üzemet, aki annak továbbvitelére kötelezettséget vállal.

⁴⁷ Winkler I. 257. o.; Winkler II. 531-532. o.; Süveges II.; Romagrolí, E.: A földtulajdon rendszere Olaszországban. Olasz–Magyar Agrárjogi Konferencia, 1987. szeptember 28–október 2. (Balatonfüred)

ab) Olyan örökösnek utalja ki a bíróság az üzem tulajdonjogát, aki kötelezi magát arra, hogy 6 hónapon belül egy vagy több olyan örökösnek fogja az üzemet bérbe adni, aki annak működtetésében részt vettek, vagy részt vesznek.

ac) A kiutalás történhet az örököstársak által alapított, vagy olyan művelési közösség (Groupement fansierst agricoles – GFA) részére is, amelynek az örökösök valamelyike tagja. E közösségnek harmadik kívülálló személy is tagja lehet. Ez a kiutalás kötelező, ha a túlélő házastárs vagy több örökös is megfelel a gazdaságos üzemeltetés személyi feltételeinek. (Itt meg kell azonban jegyezni, hogy a GFA maga nem gazdálkodik, hanem csak a művelésből – többnyire haszonbérbe adás útján gondoskodik).

Azok az örököstársak, akik nem kívánják a művelési közösség megalakítását, az örökség megnyílásától számított 1 éven belül pénzbeni kielégítésre jogosultak.

A bérlő halála esetén annak házastársa, felmenői, leszármazói, ha a bérlő halála előtti 5 évben a bérlemény tárgyát képező mezőgazdasági üzem működtetésében hivatásszerűen részt vettek, jogosultak a bérlet folytatására.⁴⁸

f) *Svájcban* a Polgári Törvénykönyv (ZGB) 620. és 625. cikkelyei tartalmazzak a gazdaságok öröklésére vonatkozó szabályokat. A ZGB értelmében a hagyaték nem száll át ipso iure az örökösökre, hanem azt a bíróság utalja ki a részükre (Erbzuweisung). Farm esetében kiutalást akkor engedélyeznek, ha a mezőgazdasági üzem gazdasági egységet képez, és kielégítő életfeltételeket biztosít az örökös számára. Az örököstársak kielégítése hozamértéken, az élő és holt felszerelés tekintetében használati értéken, a mellékküzemek esetében forgalmi értéken történik. Ha több örökös kéri a kiutalást, az illetékes hatóság a személyi feltételek figyelembevételével dönti el az átvevő örökös személyét. Ezen feltételek: alkalmasság, illetve valós akarat az üzem működtetésére. Haszonbérő halála esetén a haszonbérbeadó jogosult felmondani a szerződést. A bérlő örökösei 30 napon belül a haszonbérő helyébe léphetnek. Több örökös léte esetén a haszonbérbeadó kiválaszthatja a haszonbérletet folytató örököst. Mindez a német oldáshoz hasonlít. Amiben viszont a svájci agrárjog az eddig tárgyalt államokhoz viszonyítva – ide értve az NSZK jogát is – szigorúbb, az a legelőhasznosítás kérdése. A svájci jog ugyanis a sűrű állattartásból bekövetkező hígtrágyatúltelítésből származó károkat olyan tételesjogi előírással küszöböli ki, amely meghatározza, hogy egy hektárnyi földterületen mennyi szarvasmarhát, juhot, sertést, vagy más állatot szabad „fajtisztán”, vagy a fajokat egymással összevon-

⁴⁸ Winkler I. 253-254. o.; Winkler II. 526-528. o.

va tartani és a területen legeltetni. Az NSZK is gondoskodik e szabály átvételéről, ami a Bajor Szabad Államban már bevezetésre került.⁴⁹

g) A *norvég* termőföld öröklésre vonatkozó szabályok a gazdaság egybentartására irányulva a dél-tiroli megoldáshoz hasonlóan szintén elsőszülötti átvételi jogon nyugszik azzal a különbséggel, hogy az elsőszülött fiúnak, ennek hiányában az elsőszülött leánynak abszolút vételi joga van a gazdaságra, amit az örökhagyó végintézkedéssel nem másíthat meg. Az ezzel ellentétes végintézkedés érvénytelen. A mezőgazdasági ingatlanok tekintetében tehát végintézkedési szabadság sem érvényesül. Ez az európai agrárjogi öröklés intézményrendszerében egyedülálló konzervatív megoldás.⁵⁰

ad. B) A földviszonyokat átfogóan szabályozó kevésbé kötött rendszerek

a) Az NSZK-ban a korábbi szokásjogot kodifikált 1870. évi földöröklési törvény hatálybalépése óta a BGB általános öröklési szabályaitól eltérően ugyanis szintén a fő cél, hogy lehetőleg csak az örökösök egyike kaphassa meg természetben a földet, aki pénzben köteles a többi örököst kielégíteni, mégpedig itt is a forgalmi értéknél alacsonyabb hozamértéken, vagy adóügyi egységértékben. Ez a speciális osztatlan mezőgazdasági föld- és farmöröklési rend az általános „Erbrecht”-től elkülönülő ún. „Anerbrecht”. A dán földöröklési joghoz hasonlóan azonban e szabály alól a német jog is ad kivételre lehetőséget.

Eszerint amennyiben az örökhagyó nem kötötte ki az általános öröklési szabálynak alkalmazását, a Bürgerliches Gesetzbuch-tól (BGB), azaz a polgári törvénykönyvtől eltérően határozzák meg az öröklési jogosultak körét: a közeli vérrokonok és a túlélő házastárs lehet örökös. Hiányuk esetén az általános öröklési jog érvényesül. Több utód esetén törvény állapítja meg az örökössé válás feltételeit. A Német Szövetségi Alkotmánybíróság a Grundgesetz-el, vagyis az NSZK alaptörvényével ellentétesnek mondta ki és gyakorlatilag hatályon kívül helyezte azokat a jogszabályokat, amelyek az öröklés terén férfiak elsődlegességét állapították meg, ehelyett azokat az örököstársakat hozza kedvezőbb helyzetbe, akik vállalják a mezőgazdasági üzem legalább 10 éven keresztül történő gazdaságos működését, vagy az örökhagyó életében hivatásszerűen dolgoznak a gazdaságban. A gazdaságot nem átvevő örökösnek az örökösök együttes kérelmére a mezőgazdasági bíróság utalja ki. Ennélfogva az NSZK-ban is a kiutalásos rendszer érvényesül.

Haszonbérlet fennállása esetén a haszonbérleti jog öröklése a következő: haszonbérlet halála esetén annak örökösei vagy a haszonbérbeadó felmondhatja a

⁴⁹ Zetter: Schweizerische Agrarrecht. Brugg, 1989.; Winkler I. 259-261. o., Winkler II. 562-564. o.

⁵⁰ Winkler I. 261-262. o., Winkler II. 537-538. o.

haszonbérleti szerződést. A haszonbérelő örökösei azonban jogosultak a bérlet folytatására, ha biztosítják az üzem gazdaságos működtetését.⁵¹

b) Az *osztrák* tartományok egy jelentős része az EU-n kívüli országok állampolgárai számára szigorú földtulajdon-szerzési tilalmat ír elő, másik része viszont nem. Tirolban (E.-Tirol) és Karintiában a termőföldöröklés tekintetében az elsőszülöttet – az örökhagyó végintézkedési szabadságának sértetlenül maradása mellett – átvételi jog illeti meg, míg a többi tartományban a német joghoz hasonló bírósági kiutalás érvényesül.

Ausztriában, ha az örökhagyó végintézkedésében kizárja vagy korlátozza a speciális öröklési szabályok alkalmazását, a gazdaság az általános szabályok szerint az örökösök községére száll. Ha nem tudnak megegyezni az átvevő személyében, hagyatéki bíróság állapítja meg. Tirolban és Karintiában a legidősebb örökös, a többi osztrák tartományban helyi szokás szerint a legfiatalabb vagy a legidősebb örökös veheti át a birtokot. A férfiak előnyben részesítését törvény tiltja 1989 óta. Tirolban és Karintiában lehetőség van arra, hogy az örökösök kielégítésére csak 3, illetve 5 évvel a hagyatékok átvételét követően kerüljön sor.⁵²

c) *Svédországban* a megkötések a tulajdonváltozással járó földforgalomra vonatkoznak, ide értve az öröklést is. A haszonbérletbe a mezőgazdasági szakigazgatás csak akkor avatkozik be, ha a haszonbérelő elhanyagolja a művelésbe tartási kötelezettségét.⁵³

d) *Finnországban* a földöröklés rendszere a svédvel egyező bírósági kiutalás.⁵⁴

Ad. C) Csak részleges szabályozást megvalósító rendszerek

a) *Belgiumban* külön mezőgazdasági öröklési törvény (Gesetz über die Erbregelung für bauerliche Betriebe von 29.9.1988.) van érvényben, amely nemcsak a földre, hanem az egész üzemre kiterjed. Ez az agráröröklési jogi szabályozás csak a gyerekekre, vagyis a leszármazottakra nézve rendezi a szüleik, azaz a felmenők halála utáni öröklést. A törvény egy bizonyos rangsort állít fel a gazdaság átvételére jogosultak között. A rangsorban az első - ha a gazdaság át-

⁵¹ Winkler I. 262-264. o., Winkler II. 523. és köv. o.

⁵² Winkler I. 18-20. o.; Winkler II. 524-525. o.; Hofmeister, H.: Die rechtliche Regelung der landwirtschaftliche Bodeneigenlun in wirtschaftlichen Sicht unter besonderes Berücksicherung der Bodenbewertung. Hrsg. Ö. Landwirtschaftskammer, Wien, 1989.

⁵³ Winkler I. 255-256. o., Winkler II. 538-539. o.

⁵⁴ Winkler I. 256-257. o.; Winkler II. 538-539. o.

vételére vonatkozó feltételeknek megfelel – öröklí a farmot, ki örököstársait hozamértékben köteles kifizetni. A belga jog a legtöbb állam agrárjogával ellentétben lehetővé teszi azt is, hogy az átvételi jog a mezőgazdasági üzem egy részére korlátozódjon. Ily módon a farm a természetben is megosztható és több örökös is örökölheti megosztva a farmot. Az átvevő legalább 10 évig köteles a gazdaságot működtetni. Ha a gazdálkodással korábban felhagy, vagy azt elidegeníti, az örökösödéskori átvételi érték reá eső 35%-át utólag a többi örökösnek megfizetni köteles.⁵⁵

b) *Luxemburgban* az 1969. július 9-én hozott törvénnyel a Napóleon által hatályba léptetett Code Civil örökösödési szabályait a mezőgazdasági farmok vonatkozásában megváltoztatták. Eszerint a bíróság a hagyaték megnyílása után – az NSZK egyes vidékein érvényesülő „Anerbrecht”-hez hasonlóan örökösözösséget létesíthet addig, amíg az összes kiskorú vagy nagykorúvá nem válik, vagy amíg a túlélő házastárs meg nem hal. Az örökösök közül annak van az örökség szétoztása során a gazdaság átvételére joga, aki korábban részt vett a gazdaság üzemeltetésében. Ha viszont előátvételi jogát csak a házra tartja fenn – amire szintén lehetőséget ad a törvény – a többi örökösnek elővásárlási és előbérleti joga van a gazdaságra⁵⁶.

c) Mint már említettük *Hollandiában* nincs külön mezőgazdasági földöröklési törvény. Ennek ellenére azonban fennállnak indirekt lehetőségek arra, hogy az üzemátvevő biztonsága garantálva legyen.

Erre három fő megoldás alakult ki:

ca) az osztrák-német és a francia-olasz gyakorlathoz hasonlóan a gazdaság az utódoknak átadhat még a farmer életében,

cb) olyan bérleti, vagy társasági szerződés megkötése, amely alapján a bérlő átveszi a gazdaságot az örököstől, vagy mint „társbérlő” lép be az örökös mellé, együtt üzemeltetve a gazdaságot. Most van szó arról, hogy ilyen esetben az érintettek kft-t is alapíthassanak,

cc) lehetőség van arra, hogy örökösödési szerződéssel vagy végrendelettel a gazdaságot egy örökös kapja meg, ki a többi örököst forgalmi érték helyett ún. agrárértéken (hozamérték) elégíti ki. Hogy mindez a valóságban teljesüljön is, az örökösödési szerződésbe vagy a végrendeletbe felvehető spekulációellenes klauzulával lehet biztosítani. E spekulációellenes klauzula kizárja, hogy a gazdaságot átvevő örökös a gazdaságot eladhassa és hogy a gazdaságutód (Hofnachfolger)

⁵⁵ Winkler II. 528-529. o.

⁵⁶ Winkler II. 529-530. o.

idő előtt felhagyjon a gazdálkodással a többi örökösnek az ingatlan forgalmi értékéhez igazodó utólagos kártalanítás nélkül⁵⁷.

d) A skót és a Nagy-Britannia-i mezőgazdasági ingatlanok öröklési rendje viszont annyiban speciális, hogy a sajátos skót öröklési rendre ráépül, illetőleg abba beépül a már ismertetett általános „nyugat-európai”. Ennek megfelelően a kiinduló alap a skót öröklési rend. Eszerint ingóknál a hagyaték három részre oszlik. Egyharmadát az özvegy, egyharmadát a leszármazottak kapták törvényes öröklés jogcímen és a harmadik harmad az, amellyel az örökhagyó szabadon végrendelkezhet. Az ingatlan vagyon – és ez vonatkozik a mezőgazdasági földekre is – az elsőszülött örökölte. Ezt az ősi szabályt azonban 1964-ben eltörölték és kiterjesztették az ingatlanokra vonatkozó öröklési rendet. Törvényes öröklés esetében az özvegynek a lakóépületre berendezésével együtt van tulajdonjoga. Ezt az osztásnál, azaz a harmadolásnál mindenképpen figyelembe kell venni. Az ezen felüli ingatlanok – beleértve a farmot is – a magyar törvényes öröklési rendhez hasonlóan egyenes ágon a közvetlen, illetőleg a közvetett leszármazók között öröklődnek. Végrendeleti öröklés esetén – mivelhogy ingatlan esetében az özvegyet és a leszármazottakat törvényes öröklési jogok nem illetik meg – az örökhagyó saját belátása szerint öröközheti farmját. A szakirodalom arról is beszél, hogy a kialakult gyakorlat szerint általában az özvegy és a gyerekek javára végrendelkeznek. Lehetőség van azonban arra, hogy a farmot családi megállapodással az örökösök közül csak egyvalaki örökölje, aki aztán a többiektől kölcsönt kap a gazdálkodás folytatására. A Korona nevében eljáró végrendeleti végrehajtók és a fölbíróságok azt tanácsolják az örökhagyónak, hogy végrendeletükben gazdaságukat egy személyre hagyományozzák, azaz egy személyt (özvegyet, egyik gyermeket, vagy mást) jelöljenek meg mezőgazdaságuk örökösaként. Arra az esetre pedig, ha akár a törvényes, akár az ezzel ellentétes végrendeleti öröklés miatt több személy örököli a farmot is, és a megosztásban megegyezni nem tudnak, vagy az ingatlan nem megosztható, a ma hatályos skót jog előírásai szerint a farmot a maga teljes egészében megosztás nélkül kell árverésen értékesíteni. Ez utóbbi gyakorlat Anglia és Wales területén is ismert a fölbíróságok és a Korona nevében eljáró végrendeleti végrehajtók jogharmonizációs tevékenysége folytán⁵⁸.

⁵⁷ Winkler I. 258. o., Winkler II. 531-532. o.

⁵⁸ Muray, John: Mezőgazdasági földöröklés Skóciában. Kézirat fordítás. Közreadja Süveges M. ELTE ÁJK.

6. Agrárpolitikai, agrártámogatás és polgári jog

Figyelembe véve azt, hogy a mezőgazdaság, az agrárium a történelem folyamán mindig túl nőtt a szűk gazdasági kérdéseken és olyan tömény gazdaságpolitikai probléma volt mindenkor, amely jelentősen befolyásolta az általános társadalompolitikát. Ez kettős irányban is megnyilvánul. Megnyilvánul egyfelől abban, hogy a mezőgazdasági őstermelés biológiai és gazdaságossági eredményessége nemcsak korábban, de ma is az időjárás függvénye. Közepesen kedvező időjárási viszonyok esetén a középminőségnél jobb termés nem túl dimenzionált többlete is viszonylag kedvező áron értékesíthető. Azonban a túlzottan kedvező időjárás az átlagosnál sokkalta jobb minőség esetén is eladhatatlan, vagy csak nehezen értékesíthető termék felesleget produkál. Kedvezőtlen időjárás esetén amely vagy a termés minőségét (mert nem érik be a gyümölcs megfelelően) vagy mennyiségét (pl. jégverés) ronthatja, a gazda egész évi munkája veszhet kárba és szenved el veszteséget. Magyarán kedvező időjárás adta mennyiségileg és/vagy minőségileg jó termés esetén jó áron tud értékesíteni, ha viszont a kedvezőtlen időjárás miatt a termés nem megfelelően érik be és ezért a megfelelő minőségi szintet nem éri el vagy terméskiesés következik be, a ráfizetés a gazda részéről óriási lehet. A mezőgazdasági tevékenység rentabilitásának ez a bizonytalansága szükségessé teszi, hogy a mindenkori államszervezet közvetlen vagy közvetett módon gondoskodjon az agrártársadalom egzisztenciális biztonságának elősegítéséről és gazdaságuk fejlesztésének, korszerűsítésének előmozdításáról.

Ennek közvetlen eszköze az Európai Gazdasági Közösségben és annak tagállamaiban az EGK-val együttműködve kialakított agrártámogatási rendszer, amelynek egyik formája a vissza nem térítendő agrárszubszenció, míg a másik alakzata a kedvezményes hitelnyújtás állami bankgaranciával. Mindkét támogatási formához pályázati úton lehet eljutni és aki a pályázatot elnyeri, vagyis aki a pályázati feltételeknek megfelel, azokkal a gazdákkal az állam vagy az állam közvetítésével állami bankgarancia-vállalással a(z) (agrár)bank szerződést köt. Ebben a szerződésben a gazda vállalja a feltételek teljesítését, amelyeknek ha nem tesz eleget, az állam, illetve a bank felbontja a szerződést és a már kifizetett szubszenciót kamatostól visszaköveteli és ugyanezt teszi a már folyósított hitelekkel kapcsolatosan, szubszenció, illetve a kölcsön további folyósítását az eljáró közigazgatási szerv, illetve pénzügyintézet befagyasztja. Itt tehát közigazgatási aktuson nyugvó polgári jogi szerződésekről van szó, amely polgári jogi agrárszerződések egyik típusa ajándékozási jellegű vissza nem térítendő állami támogatás, azaz a szubszenció, míg a másik állami bankgaranciával egybekötött agrárhitel-szerződés. Ez utóbbi típus mögött, hogy az működni tudjon a raifeiseni agrárhitelezési elvek alapján az állam költségvetési finanszírozást folyósít. Ennek oka, hogy a gazdaságkorszerűsítés az agráriumban igen költséges, a mezőgazda-

ságban pedig a befektetett tőke megtérülése sokkal lassabb, mint az iparban vagy a kereskedelemben, ahol az nem idényhez és vegetációs időszakhoz kötött. Ezért a mezőgazdaságban a fejlesztés hosszúlejáratú hitelnyújtást kíván meg, de a rövid lejáratú termelési hitelhez hasonlóan ugyancsak alacsony kamattal. Ezt a reifeiseni mezőgazdasági hitelezés elveinek megfelelően a fogyasztási hitelhez hasonlóan, azzal együtt indokolt lenne egy keretszabályozást az agrárhitelszerződésekre nézve is az új Ptk.-ban megfogalmazni. Erre sor kerülhetne az új Ptk.-nak a bank-, és a hitelügyleteket tartalmazó címén belül egy alcímbe is.

Az állam agrárpolitikai támogatásának közvetett eszközeként a beszerző-értékesítő szövetkezet, feldolgozó szövetkezet, valamint a hitelszövetkezet jöhet számításba. A francia agrárszövetkezetekhez hasonló módon a korábbi mezőgazdasági termelőszövetkezeti háztáji tagi termékátadási megállapodásokhoz hasonló tartalommal van lehetőség a szövetkezet és a szövetkezettel tagsági viszonyt létesítő „beszállító” farmerekkel olyan több éve tervezett termékértékesítési szerződést kötni, ahol a tagot megillető átvételi ár-, és egyéb kedvezmények alapkedvezményként a tagsági viszony lététől, járulékos további kedvezményként pedig az átadásra lekötött termés mennyiségétől és a lekötés időtartamának (egy vagy több évre szóló lekötés) hosszától kell hogy függjön. Ezt a gyakorlatot az Európai Gazdasági Térség (EGK és EFTA) régi tagállamai (Franciaország, Németország állami jogforrásokat (magánjogi és adójogi) belső szabályzatokkal kombinálva, sikeresen rendezik.⁵⁹ Hasonló szabályozásra lenne szükség Magyarországon is, amelynek a tag és a szövetkezet közötti termékértékesítési szerződéses részét ugyancsak a Ptk. mezőgazdasági termékértékesítési szerződését szabályozó címén belül alcímbe volna helyes ugyancsak elvi jelleggel és keretszerűen azzal rendezni, hogy a részletes jogi rendezés, a szövetkezeti belső szabályozás feladata.

Igen neuralgikus, sőt majdnem társadalmi robbanáshoz, de mindenesetre igen komoly, társadalmi feszültséghez vezetett Magyarországon az Európai Unió által a magyar mezőgazdaság számára biztosított támogatási pénzeknek az egyes gazdaságokhoz való eljuttatásának a kérdése. Szlovákiával, Csehországgal, Lengyelországgal és Szlovéniával együtt 2004. május 1-vel az Európai Unióhoz történt csatlakozásunkat követően a csatlakozási szerződések mindegyik újonnan belépett tagállam részére meghatározták azt az összeget, amellyel az Unió az egyes országok farmereit támogatja, egyúttal pedig meghatározta azt az összeghatárt is, amellyel az egyes újonnan taggá vált országok a saját költségvetésük terhére az agráriumnak támogatást biztosíthatnak. Az, hogy az engedélyezett

⁵⁹ Nemzeti referátum a CEDR 2003. május 28-31. és 2005. március 15-18. között megrendezett konferencián.

nemzeti keretből mennyit enged felhasználni a farmertársadalom javára az új tagállam, annak eldöntése kormányának szuverén joga. Ha ezen a téren a gazdák hátrányára rossz döntést hoz, annak következményeiért politikai felelősség terheli, ami az országgyűlési választásokon realizálódik. Erre a kormány politikájával szintén elégedetlen más társadalmi rétegekkel kontraktuális vagy fraktikus konföderációra lépve akár előrehozott választások kikényszerítésével is sor kerülhet. Ennek megelőzésére szolgál a társadalmi párbeszéd intézménye, amelyre ha a kormány nem hajlandó, viselnie kell a koalíciós szervezetek és az általuk egészben vagy részben összefogott társadalmi rétegek által kikényszerített menesztést, hatalomvesztést.

Azon támogatási összegeket azonban, amelyeket az egyes új tagállamok részére az Unió állapít a saját költségvetése terhére utal át az adott tagállam részére, azt minden egyes tagállam köteles a saját gazdái részére minden megkülönböztetés nélkül kiosztani. Ha ezt nem teszi meg és az e célra átutalt összeget másra használja fel, esetleg a rossz gazdaságpolitikája folytán keletkezett költségvetési hiány eltüntetésére vagy az általa preferált gazdák, gazdaságtípusok között – nem egyszer saját nomenklatúráját támogatva – diszkriminatív módon osztja szét, éppen olyan sikkasztásszerű visszaélést követ el, mint amilyent azon alulfejlett országok hatalmi elitje, amely gazdaságpolitikai krízisek vagy természeti katasztrófák esetén a különböző nemzetközi szervezetek által nyújtott segílyeket maguk, nem pedig a széles társadalom körében osztják szét. Magyarországon ez történt, amikor a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM) a kormány és a miniszterelnök utasítására visszatartotta a többi újonnan az EU-hoz csatlakozott országhoz hasonlóan már a tárgy évben, azaz 2004-ben megérkezett támogatási összegeknek a gazdák közötti szétosztását szabotálva. Míg a velünk egyidőben az EU-ba lépett Csehországban a gazdák jövedelme az EU támogatások azonnali szétosztása következtében átlag 25%-kal, Szlovákiában 20%-kal, Lengyelországban pedig közel 40%-kal emelkedett, addig Magyarországon a kifizetések elmondása a gazdák számára kimutatható károkat okozott. Álláspontom szerint ezek a károk bizonyított összegaszerűség kimutatása esetén a közigazgatás által uniós aktus végrehajtásának tudatos nem teljesítése miatt beállt deliktuális felelőssége alapján Magyarország kormánya, illetve az FVM sikerrel perelhető (Ptk. 349. § (1) bek.). Minthogy Magyarország politikai kultúráját tekintve még olyan ország, ahol ilyen és hasonló helyzetek még előállhatnak, indokolt lenne, ha a Ptk. most folyó rekodifikációja során az új kódexbe bekerülne általános jelleggel egy olyan szabály, szerint a mindenkori a mindenkori kormányt polgári jogi felelősség terheli az EU-által megállapított támogatási pénzeknek a címzettek részére nem, vagy nem időben történő eljuttatása esetén. Bár ez többnyire a mezőgazdaságot érinti, de érinthet gazdasági szektort vagy ágazatot is.

Ami a magyar agráriumot illeti, az ide vonatkozó publicisztikai irodalom megalapozottan utal arra, hogy már az 1990. évi rendszerváltástól kezdve egy olyan politikai érdekérvényesítő erő működik, illetve működött eddig a mindenkori kormányokban és szakigazgatási apparátusukba beépülve. Ez a vonal kezdettől fogva a fejlett kontinentális nyugat-európai államok által is preferált kis- és középméretű életképes családi gazdaságok elsorvasztásán keresztül, azok helyére latin-amerikai mintára nagyméretű latifundiális gazdaságokat kíván telepíteni bel-, és külföldi nagy egyéni és társasági nagy agrárvállalkozókkal. Az Antall – Boros-kormányon belül ezt a vonalat az MDF-nek a liberális szárnya képviselte az FVM akkori politikai államtitkárával, Raskó Györggyel az élen.⁶⁰ Ennek a tendenciának a szolgálatában állt az 1992:XXV. tv.-el történt végrehajtása. A törvénynek az a rendelkezése ugyanis, miszerint a kárpótlás felső határa 5 millió forint, és az, hogy a kárpótoltak körül az, aki mezőgazdasággal élethivatásszerűen kíván foglalkozni, kárpótlási jegyeinek kétszeres értékével szerezhethet földet, de a megművelés szükséges gépeket nem, egyfelől az életképtelen törpegazdaságokhoz való jutás, másfelől a megfelelő termelőeszközök hiánya miatt neutábilisan gazdálkodni nem tudó új földtulajdonosok jelentős része vagy a volt Tsz-vezetőknek adta el áron alul a földjét, akik a már említett latin-amerikai nagygazdaságok tulajdonosává váltak így,⁶¹ vagy pedig strohmanként zsebszerződésekkel külföldiek birtokába juttatták, akik csak azt várták, és várják, hogy mikor legalizálhatják tulajdonjogukat a megszerzett birtokukon.⁶² Ez a Csatlakozási Szerződés megkötésénél részben meg is valósult, mivel azok a külföldi földhasználók, akik 3 éve már Magyarországon élnek és itt farmerként gazdálkodnak, a 7 éves derogáció lejárta előtt megszerezhetik az általuk használt termőföld tulajdonjogát.

A Horn-kormány időszakában a szaktárca egyfelől a termelőszövetkezeti gazdaságok stabilizálásán fáradozott, másfelől a holdudvarához tartozó Mezőgazdasági Termelők és Szövetkezők Országos Szövetsége a zsebszerződések

⁶⁰ Prugberger, A magyar mezőgazdaság szerkezetének átalakulása a tervezett földtörvény módosítása és a már megalkotott kárpótlási és szövetkezeti törvény hatására. Jogtudományi Közlöny, 1993/1. sz.; Uő: A mezőgazdasági földtulajdoni, földhasználati és termelési viszonyok jogi rendezésének funkcióelmélete és krízise fejlődéstörténeti tükrében. Gazdaság és társadalom, 1995/3-4. sz.; Uő: Európai jogharmonizáció és a magyar agrárjog. In: Tanulmányok dr. Veres egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Segediensis. Acta Universitatis Szegediensis de Joszef Attila Nominata, Acta Juridica et Politica. Tom. LVI. Fasc. 1-34. Szeged, 1999.

⁶¹ Prugberger, Mielőtt minden nyugati farmer idejönne... Figyelő, 1993/21. sz. 34. o.; U. ö.: A külföldiek termőföldvásárlásai, Héthatár, 2001/1. 7. a) Szalontai, 37., 40-41. o.

⁶² Prugberger, Kisemmizett tagság, Figyelő, 1992/48. sz. 34. o.

legalizálását tűzte ki célul⁶³. Sőt a kormány az Alkotmánybíróságtól kérte eredménytelenül annak kimondását, hogy a Termőföldtörvény (1994:LV. tv.) földtulajdoni és földforgalmi megkötései alkotmányellenesek.⁶⁴ Az Orbán-kormány megbízási idejének első kétharmados időszakának felelőtlen torgyáni agrárpolitikáját követően az utolsó az utolsó harmadban a nyugat-európai családi farmgazdasági rendszert beindító jogszabálycsomag látott napvilágot⁶⁵. Ebben lényeges a nemzeti földalapról szóló 2001: CXVI. tv., amely eredeti rendelkezései szerint lehetőséget adott arra, hogy családi gazdaságnak minősülő farmtulajdonosok a II. Világháborút követő dán-, olasz-, francia- és német földreformtörvényekhez hasonlóan kedvezményes módon az állami földalapról földet vásárolhassanak.⁶⁶ A 2002. tavaszi választásokat követő hatalomváltást megelőző átmeneti időszakban a vesztes Orbán-kormány meggyorsította az állami földalapról történő kedvezményes földeladásokat. Emiatt a leendő külügyminiszter és MSZP elnök Kovács László büntető eljárás elindításával fenyegette meg a választásokat követő napokban a Kossuth Rádió reggeli hírműsorának adott választásokat értékelő interjúnyilatkozatában a leköszönő miniszterelnököt. Ezt követően rövid időn belül olyként módosította a hivatali idejét megkezdő balliberális kormány az Ftt. esetében a földtulajdonszerzéssel és az elővásárlási jog sorrendjének, valamint az előbérleti jog sorrendjének a megváltoztatásával, különösen a földet bérlő külföldi érdekeltségű gazdasági társaság magyar természetes személy tagjának a beiktatásával burkoltan megnyitotta a külföldiek termőföldszerzési lehetőségét az állami földalap terhére is.⁶⁷ Ennek érdekében az állami földalap ilyen jellegű privatizálása révén.⁶⁸ Ezt tehát összeecseng mindazzal, ami a 2004. évi EU támogatások visszatartása terén történt.

⁶³ *Prugberger*, Reflexiók „A termőföldről szóló 1994:LV. tv. 6. §-a a nemzetközi jog és az EU jog” c. fórumcikkhez. *Magyar Jog*, 1998/5. 276-277. o.; *Szalontai*, 47. o.

⁶⁴ 35/1994. (VI. 24.) AB határozat; elemzését L.: *Szalontai Éva*, A külföldiek tulajdonszerzésére vonatkozó szabályok a zsebszerződések korában. *Vasi Szemle*, 2002/1-2. 43-46. o.

⁶⁵ 2001:XC VII. tv. az Ftt. módosításáról, 2001:XC VI. tv. a Nemzeti Földalapról, 2001:XC VIII. a földrendező, földkiadó bizottságokról szóló 1993:II. tv. módosításáról.

⁶⁶ *Prugberger T. – Olajos I.*: Termőföldbirtoklás, hasznosítás és forgalmazás a családi gazdaság elősegítésének jogi szabályozása tükrében, *Magyar Jog*, 2003/5. sz. 286-294. o.

⁶⁷ Vö.: *Olajos István*, Az elővásárlási jog gyakorlásának aktuális kérdései. *Napi Jogász* 2002/4. sz. (Megjegyzem, a szerző nem látja ennyire külföld-, és nagybirtokpártinak a módosítást, mint én).

⁶⁸ Vö.: *Olajos István*, A termőföldtörvény módosítása, vagy mi fér bele a száz napba. *Napi Jogász* 2002/7. sz. (Itt már a szerző keményebb kritikát fogalmaz meg).

Mindebből konklúzióként ezt szűröm le, hogy mind a francia Code Civil, mind az osztrák ABGB, mind pedig a német BGB mintájára szükséges lenne a földhaszonbérletet, de a földtulajdonszerzést is az új Ptk.-ban arra is kitekintve részletesen szabályozni, amely a családi gazdák számára a latifundiális terjeszkedéssel szemben védelmet nyújt. Ehhez hasonlóan kellene még a lakástulajdon és a lakásbérlet szabályainak is Ptk.-beli megfogalmazásokkal védelmet biztosítani a kislakás-tulajdonosoknak és a lakásbérlőknek a lakásmafffiákkal szemben. Mindennek részletes kidolgozása aprólékos és alapos elméleti-kodifikátori munkát igényel.